

İSMAİL CANBOLAT BEY'İN MEBUSAN MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

NURETTİN GÜLMEZ*

Giriş

İsmail Hakkı Canbolat (İstanbul 1880-İzmir 13 Temmuz 1926). Babasının adı Cemal'dir.

İsmail Canbolat¹, 1864'teki Büyük Çerkez Sürgünü² ile Anadolu'ya göç etmiş bir Adige³ Hatko ailesindedir. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra, Manastır ve Selanik'te görev yapmıştır. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyelerindedir. Meşrutiyet'in ilanını sağlamak için Makedonya'da yapılan çalışmalarda büyük görevler üstlenmiştir. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a gelmiş ve Harp Okulu'na tarih öğretmeni olarak atanmıştır. 1909 yılında askerlikten ayrılmış ve Adalar Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir.⁴

1912 yılında İzmit milletvekili olarak Mebusan Meclisi'ne girmiştir.⁵ Balkan Savaşı'na gönüllü yedek subay olarak katılmıştır.

Resim-1: İsmail Canbolat⁶

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, gulmeznurettin@gmail.com

1 Selda Kaya Kılıç, "1908 Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmit Mebusları ve Faaliyetleri," *Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri*, Haluk Selvi & M. Bilal Çelik & Ali Yeşildal (ed.), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, ss. 947-958,

2 Kafkasya'yı Ruslaştırma planı 1857'de General Milyutin tarafından yapılmıştır. "Dağlıların yaşam şartlarını çekilmez hale getirip göçe zorlamak" fikri, General Baryatinskiy tarafından 1860'ta Çar Alexander'a kabul ettirilmiştir. Ayrıca, kalacak olanların Hıristiyanlaştırılacağı, 25 yıl süreyle askere alınacağı ve Hilafet Ordusuna karşı cepheye sürüleceği, dedikodusunun halk arasında yayılması da göçü teşvik etmiştir. Uygulamaya konan bu plan neticesinde, Kafkasya halkı kendi topraklarından göçe zorlanmış ve 500.000-1.500.000 arası insan yurtlarından ayrılmıştır. Göç eden Çerkezlerin 500.000'i göç esnasında çeşitli hastalıklardan ve açlıktan hayatını kaybetmiştir.

3 Çerkezlerin bir boyudur. Adigeler, Kuzey Kafkasya halklarından olup, tarihin bilinen en eski devirlerinden günümüze kadar Kuzey Kafkasya'nın orta ve batı kesimlerinde yaşayan ve Adige dilini konuşan halklardan birisidir. Batılılar onların ülkelerine Circassia, kendilerine de Circassien derler. Osmanlı kaynaklarında diğer Kafkas halkları ile birlikte Çerkes-Çerakis tabiri kullanılmaktadır. Araplar ise bunlara Şerkes-Şerakis adını verirler.

4 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü*, 1920-1950, C. 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 100.

5 *Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi*, 21 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-46, s. 628.

6 *TBMM Albümü*, 1920-1950, C. 1, s. 100.

Balkan Savaşı'ndan sonra Milli Emniyet Müdürlüğü'ne ve birkaç ay sonrada Emniyet Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Bu dönemde Enver Paşa'nın en güvendiği insanlardan biri olmuştur. Enver Paşa, İsmail Canbolat'ı uyararak, polis müdürünü her şeyin takip edilmesi hususunda sıkıca tembihlemesini istemiştir.⁷

Bir süre İstanbul Valiliğini vekaleten yürütmüştür. İstanbul Belediye Başkanı olmuş ve bu görevi 4 Şubat 1915- 29 Nisan 1915 tarihleri arasında yerine getirmiştir.⁸

1917-1918 yılları arasında Stokholm Elçiliği görevinde bulunmuştur.

30 Temmuz 1918 tarihinde Dahiliye Nazırlığına getirilmiştir. İsmail Canbolat'ın Dahiliye Nazırlığı'na getirilmesinde, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karşı olan politikacılar arasında yer alması etkili olmuştur. Çünkü savaşta sona doğru yaklaşıldığı ve olayın vahamete doğru gittiği anlaşılmaya başlanmıştır.⁹

Bu sırada içerde bir başka gelişme olmuş ve Sultan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin'in vefatıyla Vahdettin'in hiç beklemediği padişahlık kapısı açılmıştır. Vahdettin'in ilk padişah olduğu günlerde Sadrazam Talat Paşa, Dahiliye Nazırı İsmail Canbolat Bey'i çağırarak şunları söylemiştir: "*Sultan Mehmet Reşat dinine ve milletine sadık bir padişahtı. Vahdettin'in ise İttihat ve Terakkî'ye gizli bir kını ve husumeti vardır. Çünkü, önceden beri Kürt Şerif Paşa, Miralay Sadık ve Gümülcineli İsmail gibi Hürriyet ve İtilafçılarla işbirliği ve temas halindedir. Hatta Mevlanzade Rifat'ın Paris'te çıkardığı Serbesti gazetesini de gizli yollardan İstanbul'a getirtip okuduğu bilinmektedir. Yani Vahdettin, Enver Paşa ve İttihat ve Terakkî'ye karşıdır. Bu nedenle Vahidettin'in sarayına girip çıkan herkes takip edilmelidir.*"¹⁰ Bu konuşmanın ardından sarayı takip konusunda ön plana çıkan isim ise Cavit Efendi olmuştur.

Ayrıca İttihatçılar, saraya yerleştirilecek hafiye konusunda tartışmışlar ve Enver Paşa'nın önerisiyle, 31 Mart hadisesinde İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun kumandanlarından Şehit Muhtar'ın yengesi, Galata Gümrük Başmüdürü Nail Bey'in Hanımıyla görüşme kararı almışlardır.¹¹ Alınan kararları uygulama görevi, Dahiliye Nazırı olarak İsmail Canbolat'ın olmuştur. Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce, 30 Eylül 1918'de bu görevden ayrılmıştır.

1918 yılı sonlarında Teşkilâtı Mahsusa hakkında, Meclisi Mebusan'da Beşinci Şube'de yapılan soruşturma sırasında, üst düzey İttihat ve Terakkî Cemiyeti yöneticilerinin ve hükümet üyelerinin ifadesine başvurulmuştur. Bu konuda İsmail Canbolat, kendisinin Dahiliye Nazırlığı döneminde Teşkilat-ı Mahsusa'nın örgütlenmesinin söz konusu olmadığını, onun için teşkilat hakkında bilgisinin bulunmadığını, Teşkilat-ı Mahsusa'nın ülke içiyle ilgili değil, dışarıya için kurulmuş olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.¹² Buna karşılık bir başka çalışmada İsmail Canbolat, Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış ünlüler arasında gösterilmiştir.¹³

7 Necmi Uyanık, "Bir Devrin Gizli Cephesi: M Razi Yalkın ve Eserleri Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 17, Konya 2007, s. 199.

8 Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoglu, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 74

9 Zürcher, *a.g.e.*, s. 131.

10 Uyanık, *a.g.y.*, s. 196.

11 Uyanık, *a.g.y.*, s. 196.

12 Cemil Koçak, "Ey Tarihçi Belgen Kadar Konuş, Belgesel Bir Teşkilat-ı Mahsusa Öyküsü", <http://research.sabanciuniv.edu/10/1/301180000169.pdf>, s. 6;

13 Eray Göç, "Türk İstihbaratının Tarihsel Gelişimi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2013), s. 95.

Mütareke devrinin başında İttihat ve Terakki Fırkası'nın kendini fesih kararı almasından sonra, onun yerine kurulan Teceddüt Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. Teceddüt Fırkası, kısa süren hayatı döneminde, Enver Paşa'nın siyasetlerine karşı olduğu bilinen ve aralarında Aydın Mebusu Yunus Nadi, Edirne Mebusu Faik (Kaltakkıran), Galip Bahtiyar, Dr. Tevfik Rüş-tü (Aras) ve İsmail Canbolat'ın bulunduğu tanınmış İttihatçılar tarafından yönetilmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası şubeleri, Teceddüt Fırkası şubelerine dönüştürülmüştür.¹⁴ İsmail Canbolat, İttihat ve Terakki Fırkası'nın bütün mirasının emanet edilebileceği bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Mütareke döneminde Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kıtaları Müfettişi olarak Samsun'a hareketine kadar geçen sürede İstanbul'da bazı arayışlar içine girmiştir. İlk olarak Rauf (Orbay), Fethi, Kâzım Karabekir, İsmail Canbolat ve Cafer Tayyar (Eğilmez) beylerin katıldığı toplantılarda Tevfik Paşa hükümeti yerine İzzet Paşa'nın başkanlığında daha güçlü bir hükümetin kurulması için çalışma yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla bir yandan Mebuslar Meclisi'nin Tevfik Paşa kabinesine güven oyu vermemesine uğraşmışlar, diğer yandan Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir'in padişahla görüşmesine karar vermişlerdir. Mustafa Kemal'in Naci Bey (Eldeniz) aracılığı ile yaptığı başvuru üzerine Padişah, Mustafa Kemal'i 15 Kasım'daki Cuma selâmlığında kabul etmiştir. Ancak bu görüşmede Padişahın yaklaşımı hiç de cesaret verici olmamıştır. Ayrıca Mebuslar Meclisi de beklenenin aksine Tevfik Paşa hükümetine güven oyu vermiştir.¹⁵ İsmail Canbolat, Mütareke döneminde İstanbul'daki kurtuluş çaresi arayan kadronun içersindedir. İzzet Paşa başkanlığında bir kabine kurulabilseydi, bu kabinede Mustafa Kemal, Rauf, Fethi ve İsmail Canbolat'ın da olması kararlaştırılmıştır.¹⁶

Tam bu sıralarda bir gün Rauf Bey ve İsmail Canbolat, Mustafa Kemal'in evine gitmişlerdir. Evde Mustafa Kemal ile Kara Kemal'i ateşli bir tartışma içinde bulmuşlardır. Konuşmanın konusu, Ahmet Tevfik Paşa'yı kaçırmak ve bu yolla hükümeti değiştirmektir. Bunun üzerine İsmail Canbolat, öfkelenmiş, bu çeşit komitacılığın kendi yöntemi olmadığını söylemiş ve evden ayrılmıştır. Mustafa Kemal, daha sonra konuyla ilgili olarak, Kara Kemal'in düşüncesini öğrenmek için böyle yaptığını söylemiştir. Komitacılıktan kendisinin de hoşlanmadığını belirtmiştir.¹⁷ Fakat 1919 Ocak ayı sonlarında Canbolat tutuklanmıştır. İsmail Canbolat, Sabri Bey ve Fethi Bey gibi tanınmış eski İttihatçıların tutuklanması, vatanseverleri sindirmeye yönelik bir harekettir. Bu tutuklamalar, İttihat ve Terakki'ye ve milliyetçilere karşı bir sindirme hareketi olarak uygulanmıştır.

Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından tutuklanmış ve İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştür. Sürgünden döndükten sonra İsmail Canbolat, Türkiye'de mali sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. İsmail Canbolat, 9 Nisan 1922'de o sırada Avrupa'da olan Cavid Bey'e gönderdiği mektupta, parasızlıktan söz etmiş, eski siyaset arkadaşından kendisine bir iş bulmasını istemiştir:

"Anlaşma ve arkasından da barış ihtimali artmakla beraber, aslında politika ile uğraşmama hakkındaki fikrim ve bilhassa şu andaki mali vaziyetim bir an evvel bir işe başlamamı gerektiriyor. Dolayısıyla, konuştuğumuz iş için lazım gelen girişimlerde bulunmanı rica ederim. ...Her ne lazımsa yaparsın. Paris'e mi, Brüksel'e mi gidip görüşmek lazım gelecektir, onu bana yazarsan ben de gidip görüşürüm."

14 Zürcher, a.g.e., s. 137.

15 Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, Ankara, 2006, s. 313.

16 Zürcher, a.g.e., s. 195.

17 Zürcher, a.g.e., s. 203-204.

Belki Paris'te konuşurken de söylemişsindir. Vaziyetimin haysiyet kırıcı olmaması gerekir. Diğer taraftan beş aşağı, beş yukarı uzlaşabiliriz...

Bekir Sami geldi, iki defa gördüm. Mustafa Kemal'in artık barış yapmak fikrinde olduğunu söylüyor..."¹⁸

Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce seçimlerin yenilenmesine ihtiyaç olmuştur. Bu aşamada Mustafa Kemal Paşa, seçim kararının alınmasından önce çıktığı yurt gezisi sırasında İzmit'te İttihatçı önderlerden Kara Kemal ile görüşmüş, İttihatçıların yeni dönemdeki tavırlarının ne olacağını anlamaya çalışmıştır. Kara Kemal, Mustafa Kemal Paşa'ya İttihat ve Terakki Fırkası'nın dağılmış bir durumda olduğunu, kendisinin milli hareketin yanında olacağını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise Kara Kemal'in bu düşüncelerinden memnun kalmakla birlikte, diğer İttihatçıların düşüncelerinin ne olduğunu öğrenmesini istemiştir. Bu istek üzerine Kara Kemal, İttihatçıların bir araya geldiği bir toplantıyı Cavit Bey'in evinde gerçekleştirmiştir. Toplantıya Cavid, Kara Kemal, Şükrü, İsmail Canbolat tarafından isimleri tespit edilen kişiler, İstanbul'da bulunanlar ve bulunmayanlar çağrılmıştır. Toplantıya katılanlarla İttihat ve Terakki'nin geleceği tartışılmıştır.¹⁹ Ancak, bu toplantının basına yansımaları ile birlikte, yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalmışlardır. İttihatçılar, yapmış oldukları toplantıda almış oldukları kararları Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmek için İsmail Canbolat'ı görevlendirmişlerdir. 15 Nisan'da Ankara'ya gelen İsmail Canbolat, Mustafa Kemal ile bir görüşme yapmıştır. İttihatçıların yapmış olduğu teklife, Mustafa Kemal Paşa olumsuz karşılık vermiştir. İttihatçıların bir şeye karışmamalarını istemiştir.²⁰

İsmail Canbolat, 1923 seçimlerinde aday olmuş ve II. dönem İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın milletvekillerindendir. Daha sonra Rauf Bey'le birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları ve yöneticileri arasında yer almıştır.²¹ 8 Kasım 1924 Cumartesi günü yapılan oylamada İsmet Paşa Hükümetine, 19 ret oyuna karşı 148 kabul oyuyla güvenoyu verilmiştir. İkinci İnönü kabinesinin kurulmasıyla muhalif grup ile Halk Fırkası arasındaki ilişkiler, kopma noktasına gelmiştir. Güvenoyu oylamasının ertesi günü aralarında Rauf Orbay, Adnan Adıvar, İsmail Canbolat ve Refet Paşaların da olduğu 11 kişi Halk Fırkası'ndan istifa etmiştir.²²

21 Kasım 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Times muhabiri McCartney'e verdiği mülakatta yeni kurulan parti için söylediği sözler son derece ağırdır. Mülakatta Mustafa Kemal, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için şu sözleri kullanmıştır: "*Terakkiperverler, cumhuriyetçiliklerinde samimi değiller. Programları bir sahtekârlık örneği, onlar düpedüz gericidirler.*" Bu yaklaşım, Cumhurbaşkanı'nın muhalefetle uzlaşmaya hiç niyetli olmadığını göstermiştir. Mülakatta kullandığı dil ve ifadelerin tonu açıkça muhalefetin ezileceğinin kanıtıdır. Muhabire göre Gazi, son derece kızgındır. Muhalefet üyelerini, her şeylerini borçlu oldukları kendisine karşı nankörlükle suçlamıştır. Onları vatan haini olarak nitelendirmiştir. Yine Times muhabiri McCartney'e göre, mülakatta çevirmenlik yapan mebus, sık sık araya girerek, "*Sakin olun, Paşam!*" demiştir.²³

18 Murat Bardakçı, "Darağacına Götüren Mektupları Tam 80 Sene Sonra Açıklıyorum," *Hürriyet*, 2 Temmuz 2006.

19 Selma İlikan & Faruk İlikan, *Ankara İstiklal Mahkemesi, Resmi Zabıtlar*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2005, s. 772.

20 Resul Babaoğlu, "Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11/22 (2012/2), s. 78.

21 *TBMM Albümü, 1920-1950*, C. 1, s. 100.

22 Babaoğlu, *a.g.y.*, s. 82.

23 Babaoğlu, *a.g.y.*, s. 83-84.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla başlayan süreç ve Mustafa Kemal'in yukarıdaki açıklamaları, 1926 suikast girişimi ve idamlara giden yolun ilk işaretlerini vermiştir. İstiklal Mahkemeleri'nin İstanbul'da kurulması ve Galata Köprüsü'nün üzerinde cesetlerin salınması beklenirken, İzmir bütün gelişmelerin merkezi olmuştur.²⁴

1926'daki İzmir Suikastı'nın ardından birçok Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekili gibi İsmail Canbolat da tutuklanmıştır.²⁵ İzmir'de Atatürk'e düzenlenen suikastla ilgisi olduğu iddiasıyla İzmir'deki İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır.²⁶ Saldırıyı teşvik edip geride duranlar olarak İzmir Mebusu Şükrü, eski Ankara Valilerinden Abdulkadir, eski laşeci Kara Kemal, Sivas Mebusu Halis Turgut, Eskişehir Mebusu Arif, İstanbul Mebusu İsmail Canbolat, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Saruhan Mebusu Abidin, baytar albaylığından emekli Rasim gösterilmiştir.²⁷ 26 Haziran'da İzmir'de Elhamra Sinema Salonu'nda duruşmalara başlanılmıştır. Bütün sanıkların İzmir'de toplanması ile tutuklu adedi 49'a ulaşmıştır. Uzun ve kapsamlı iddianame, Savcı Necip Ali tarafından okunmasıyla başlayan duruşmalar, 13 Temmuz 1926 Salı günü tamamlanmıştır.²⁸

Yargılama sırasında Cavid Beyin evinde yapılan ve İttihat ve Terakki'nin geleceğini belirlemeye yönelik toplantılar, İzmir Suikastında aleyhte delil olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer alması da aleyhinde değerlendirilmiştir.²⁹ İttihat ve Terakki rüesasının, Milli Mücadele'yi zafer ve istiklâl ile neticelendirmiş ve daha sonra Halk Fırkası'na dönüştürülen Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'na nüfuz etmeye çalıştıkları, Rauf, Adnan, Kara Kemal, Şükrü, İsmail Canbolat beylerin idaresindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldıkları, İttihat ve Terakki mensubu şahsiyetlerin veya herhangi bir suretle muhalif vaziyete geçmiş diğer kişileri birer birer teşkilata katmaya çalıştıkları gibi konular, idam cezalarının gerekçesi olarak sayılmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarından bazılarının Cavid'in evinde iki kere toplanması, burada İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurulması için hazırlanan tüzüğün daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında aynen kullanılması da bir başka suç unsuru olarak gösterilmiştir. 1923'te 2. Dönem TBMM seçimlerinde, İzmir Mebusu Şükrü ve İstanbul Mebusu İsmail Canbolat beylerin mebus olabilmeleri meselesinin Rauf Bey tarafından özel olarak takip ve temin edildiği, bunun Cavit Beyin evinde alınan kararların uygulamaya konması olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.³⁰ İsmail Canbolat ve arkadaşlarının, Halk Fırkası'nın TBMM'deki çoğunluğunu ortadan kaldırarak memleketin idaresini ele geçirmeye çalıştıkları, bir başka gerekçedir.³¹ Bu gerekçeleri, yargılamalar sonunda açıklanan kararnamede görmek mümkündür.

Ankara İstiklâl Mahkemesince İzmir'de yapılan duruşma sonucu; Atatürk'e suikast girişiminden suçlu bulunarak idamlarına karar verildiği ve 13.07.1926 günü hükmün yerine getirildiğine dair, Ankara İstiklâl Mahkemesi Savcılığının 17.10.1926 tarihli Tezkeresi, TBMM'nin, 03.11.1926 tarihli 2. Birleşiminde, Genel Kurul'da okunmuştur.³² Ankara İstiklal Mahkemesi Savcısı Necip Ali imzasıyla gelen yazıda şunlar yer almaktadır:

24 Babaoğlu, *a.g.y.*, s. 84

25 Zürcher, *a.g.e.*, s. 261.

26 TBMM Albümü, 1920-1950, C. 1, s. 100.

27 Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi 1923-1927*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 556.

28 Öztürk, *a.g.e.*, s. 557.

29 İlkan & İlkan, *a.g.e.*, s. 772.

30 Öztürk, *a.g.e.*, s. 565.

31 Öztürk, *a.g.e.*, s. 572.

32 TBMM Albümü, 1920-1950, C. 1, s. 124.

“Türkiye Hükümetini düşürmek ve bu suretle memlekette hükümet değişikliği yapmak gayesine yönelik olarak ve bu kötü maksatlarına en kısa yoldan ulaşmak için Reisicumhur Hazretlerinin şahıslarına karşı suikast icra etmek üzere teşekkül eden fesatlık şebekesinin hazırlıklarıyla ilgili silahlar, suçüstü halinde yakalanmıştır. Şimdiye kadar yapılan ön inceleme neticesinde yakalananların itiraflarıyla işbu cinayetin önceden beri planlandığı, bazı engeller yüzünden uygulanmadığı, bu kere Reisicumhur Hazretlerinin İzmir’e vaki seyahatinden faydalanarak uygulamaya koymak istedikleri sabit olmuştur. Gittikçe derinleşen tahkikattan anlaşıldığına göre suikast, yalnız birkaç kişinin planı eseri olmayıp, Terakkiperver Fırka reisleri ve mensupları tarafından düşünülmüş ve gayet itina ile vücuda getirilmiş bir programın ürünüdür. TBMM üyelerinden olan Terakkiperver Fırka reisleri ve mensuplarının faili aslî sıfatıyla bu meseleyle ilişkili buldukları açığa çıkmıştır. Aşağıda adı yazılı kişilerin Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 17. Maddesi gereğince tutuklanmış ve mahkeme yerel suç olması itibarıyla İzmir’de toplanarak yasal görevine başlamıştır. Ona göre yasal işlemin yapılması hususunu istirham eylerim.”³³

Bu yazı, bir TBMM üyesinin tutuklanması sonrasında, mahkemenin kanunen TBMM’ye göndermek zorunda olduğu bilgilendirme yazısıdır.

Yazının devamında İsmail Canbolat’ın adının da bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan 27 milletvekilinin adı sıralanmıştır. Yine Savcı Necip Ali tarafından TBMM Başkanlığı’na gönderilen yazıda; Türk Ceza Kanunu’nun 55. Maddesi gereğince, *“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu değiştirmeye ve kaldırmaya, anayasaya dayanarak kurulan TBMM’yi görevden men etmeye yönelik fiiller”* gereğince ve 57. Maddesine bağlı olarak ölüm cezasına çarptırıldıkları belirtilmiştir. TBMM’nin 18 Mayıs 1926 tarihinde yapılan 102. birleşiminin birinci oturumunda verdiği yetkiye bağlı olarak, 13 Temmuz 1926 tarihinde infaz edilmişlerdir.³⁴

Yargılamalara daha sonra Ankara’da devam edilmiştir. Ankara’da yargılanan İttihatçılar, hem suikast suçlamasından hem de iktidar yıllarındaki uygulamalarından dolayı sorguya çekilmişlerdir. Ankara İstiklal Mahkemesi, kararını 26 Ağustos’ta vermiş ve bu defa da önde gelen dört İttihatçı, eski Maliye Nazırı Cavid, Doktor Nazım, Hilmi ve Nail Beyler idama mahkûm edilmişlerdir. Hemen o gece darağacına götürülmüşlerdir. Cavid Bey son söz olarak; *“Allah’ın laneti zalimin üstündedir. Zulümdür bu zulüm!”*, Doktor Nazım ise *“Yook! Vallahi yok! Bu meselede hiçbir alakam, kusurum yok. Masumum!”* demiştir.³⁵

Murat Bardakçı’nın yazdıklarına göre, İstiklal Mahkemesi’nin savcısı Necip Ali Bey, idamını istediği İttihatçıların suikastı, Avrupa’da buldukları sırada planladıklarını ve bu maksatla sürekli mektuplaştıklarını iddia etmiştir. Fakat bu mektuplar, uzun süren aramalara rağmen bulunamamıştır. Mektuplar bulunamayınca, bazı evlerde yapılan toplantılar suikast hazırlığı için yeterli görülmüş ve mahkeme bu toplantıları suç delili kabul ederek eski İttihatçıları idam etmiştir. Halbuki idamlardan yetmiş yıl sonra bulunan Cavid Bey, Doktor Nazım ve İsmail Canbolat’ın mektuplarında, Gazi Paşa’ya suikastla ilgili bir tek söz bulunamamıştır. Mustafa Kemal Paşa’ya karşı İzmir’de hakikaten bir suikast hazırlığında bulunduğu ve girişimin son anda önlendiği açıktır. Ancak İttihat ve Terakki’nin lider kadrosunun bu işle pek bir alakasının olmadığı söylenebilir. Yine Murat Bardakçı, suikast girişiminin siyasi bir tasfiye için araç olarak kullanıldığını iddia etmektedir.³⁶

33 MMZC, 3 Kasım 1926, 2. Dönem, C. 27, Birleşim-2, s. 16.

34 MMZC, 3 Kasım 1926, 2. Dönem, C. 27, Birleşim-2, s. 16.

35 Bardakçı, *Hürriyet*, 2 Temmuz 2006.

36 Bardakçı, *Hürriyet*, 2 Temmuz 2006.

Falih Rıfki ise suikastta etkili olan kişiler arasında Eski İaşe Nazırı Küçük Efendi Kara Kemal ile Eski Maarif Nazırı Şükrü Beyi göstermektedir. Bunlardan sonra da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan İzmir Mebusu Şükrü Beyi, Kara Kemal Beyi ve İsmail Canbolat Beyi saymaktadır.³⁷

İsmail Canbolat Bey sorgusunda, Cavid Bey'in evinde yapılan toplantının, Mustafa Kemal Paşa'ya sunacakları teklifle bağlantılı olduğunu, sonraki toplantının da Kara Kemal'in Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi öğrenmek için yapıldığını, suikasttan haberi olmadığını söylemiştir.³⁸ İsmail Canbolat savunmasında; daima kanunlara saygılı olduğunu, suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığını, söylenenlerin yalan olduğunu belirtmiştir.³⁹ Bunun üzerine Savcı, İsmail Canbolat'ın küreğe mahkum edilmesini teklif etmiştir.⁴⁰ Fakat hakimler İsmail Canbolat ve Halis Turgut Beyleri önce 10'ar yıla mahkûm etmiş, ancak itirazları sonucu karar "idam" olarak değiştirilmiştir.⁴¹

İdamlar, 13 Temmuz Salı'yı 14 Temmuz Çarşamba'ya bağlayan gece gerçekleştirilmiş ve sabaha karşı 03'e kadar sürmüştür. İdam edilenler, 14 Temmuz 1926 saat 10'a kadar sehpalarda bırakılmış ve akın akın gelen halka teşhir edilmişlerdir. Sonra arabalara yüklenen cesetler önce karantinadaki Merkez Hastanesi'ne götürülmüşler ve üzerlerindeki eşyalar alındıktan sonra Kadifekale civarındaki Kokluca Mezarlığı'na götürülerek gömülmüşlerdir. Yani İsmail Canbolat'ın mezarı da Kokluca Mezarlığındadır.⁴²

MEBUSAN MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

Üçüncü dönem Mebusan Meclisi'nde İzmir mebusu olarak görev yapan İsmail Canbolat, 47 defa söz almıştır. Konuşmalarında tam bir devlet adamı tavrı göstermiş, hükümetin icraatlarında yardımcı olacak işlerin ivedi olarak geçmesine katkıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğünün korunması konusunda kararlı davranmış, hukuk dışı işlerin yapılmasının karşısında durmuştur. İzmir ile ilgili her hangi bir konuyu Mebusan Meclisi'ne taşımamış ve genel konular üzerinde konuşmuştur.

37 Gülten Savaşal Savran, "1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 22.

38 Savran, *a.g.t.*, s. 55.

39 Savran, *a.g.t.*, s. 59.

40 Savran, *a.g.t.*, s. 57.

41 Savran, *a.g.t.*, s. 63.

42 Savran, *a.g.t.*, s. 63-64.

Tablo- 1: Izmit Mebusu İsmail Canbolat'ın Mebusan Meclisi performansı.

Sıra	Söz Aldığı Konular	Söz Alma Sayısı
1	Arnavutluk'taki karışıklık	6
2	Cami ve vakıflara ait olup kişi üzerinde görülen yerlerin istimlaki	1
3	Toplantı kanununun 9. maddesinin değiştirilmesi	10
4	Jandarma nefer, onbaşı, çavuş ve başçavuşlarının ödenekleri ve emeklilikleri hakkında kanun	1
5	Müzakere Usulü Kanunu	3
6	Simav Yangını	2
7	Mebusan Meclisi İdare Memurlarının istifası	3
8	Askerlerin siyasetle uğraşmalarının yasaklanması	4
9	Bir önceki oturum tutanakları üzerine	2
10	1328 Posta ve Telgraf Nezareti bütçesi	3
11	Mebusan Meclisi Sarayının eşyaları	2
12	Kanun-u Esasî'nin 35 ve 43. maddeleri, 7. maddenin değiştirilmesi	1
13	İç Tüzük'ün bazı maddeleri	5
14	Mebusan ve Ayan Meclisi üyelerinin mebusluk dışında iş yaptıkları taktirde mebusluktan istifa etmiş sayılmaları	1
15	1330 yılı Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesi	3
16	İstanbul Polis Genel Müdürlüğünde Müdür Yardımcılığı kurulması	1
	TOPLAM	47

ARNAVUTLUK'TAKİ KARIŞIKLIKLAR

Arnavutluk'ta ortaya çıkan ve bir süre devam eden, gittikçe de yayılma eğilimi gösteren karışıklıklarla ilgili olarak Berat⁴³ Mebusu Süreyya ve arkadaşları, Dahiliye Nazırı'ndan konuyla ilgili ne gibi tedbirlerin alındığını sormuşlardır. Bunun üzerine söz alan İsmail Canbolat, soru önergesinden önce konunun Nazır ile görüşülmesinin ve onay alındıktan sonra soru önergesinin verilmesinin teamül gereği olduğunu hatırlatmış, Dahiliye Nazırı'nın onayının alınıp alınmadığını sormuştur.⁴⁴

Fakat Canbolat'ın bu açıklaması, Arnavutluk'ta büyük olayların çıktığı bir zamanda Arnavut mebusların soru önergesini engellemek olarak algılanmıştır. Arnavut mebuslar, Arnavutluk ve bütün Osmanlı kamuoyunu tatmin edecek bir açıklama beklediklerini belirtmişlerdir. İsmail Canbolat'tan böyle bir şeye engel olmamasını istemişlerdir. Canbolat Beyin söylediğinin, kimseye burada bir şeyin sorulmasını ve söylenilmesini istememek olarak değerlendirmişlerdir. Hatta İstanbul Mebusu Bedros Hallaçyan Efendi, soru önergesi vermek her mebusun doğal hakkı olduğunu ve İç Tüzüğe göre, soru önergesi için hiçbir sınırlamanın bulunmadığını söylemiştir.⁴⁵

43 Berat, bugün Arnavutluk'un bir şehridir. Arnavutluk'un 12 eyaletinden biri olan Berat Eyaleti'nin başkentidir. Osmanlı döneminin önemli merkezlerinden birisidir. Osmanlı döneminde iki katlı, penceresi bol ve beyaz renkli evleriyle meşhurdur. Berat şehri, "Bin Pencere Şehir" olarak bilinir.

44 MMZC, 13 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-21, s. 515.

45 MMZC, 13 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-21, s. 516.

Tekrar söz alan İsmail Canbolat Bey, duruşunu değiştirmemiş ve şunları söylemiştir: “Bir defa, ben soru sorulmasın demedim. Yalnız, geçen Meclis’in tuttuğu yolun Hukuku Esasiye’ye uygun olmadığını iddia ediyorum. Eğer bunun aksini iddia edecekler varsa çıksınlar, beni ikna etsinler. Ben, soru olmasın demiyorum. Yalnız tutulan yol Hukuku Esasiye’ye aykırıdır. Yanlış bir yoldur. Bu Meclis, geçen Meclis’in teamüllerini, tamamıyla kabul etmeğe mecbur değildir. Çünkü, İç Tüzük ile kabul edilmemiş bir keyfiyettir. Hallaçyan Efendinin söyledikleri söz, benim sözüme aykırı değildir. Nazırın onayını almak, nazırın bu soruya cevap vermem diyebilmek yetkisini içermez. Bakınız, Matbuat Kanunu’nun müzakeresi için Nazır, birkaç gün tehirini talep ediyor ve Meclis bunu kabul ediyor. Bunun için de ihtimal ki iki gün sonra gelirim der. («O başka» sedaları). Her mebusun burada soru önergesi vererek, ondan açıklama istemeye hakkı vardır. Nazırın onayını alarak soru önergesi hakkını kullanabilir.”⁴⁶

Bedros Hallaçyan Efendi, İsmail Canbolat ile aynı düşüncelerini ifade ettikten sonra farklı bir açıklama getirmiştir. Mebusların soru önergesi verme hakkının doğal olduğunu, soru önergesinin verilmesinde bir sınırlama olamayacağını, soru önergesi hakkının sınırlandırılması durumunda azınlıkların hukukunun korunamayacağını, herkesin Meşrutiyet’in hizmetçisi olduğunu, Meşrutiyet’e hizmet konusunda parti ayrımı gözetmediklerini, herkesin mebusların doğal haklarını kabul etmek zorunda bulunduğunu ve soru önergesi vermeden önce Nazırın onayının alınmasının da şart olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

İsmail Canbolat, teamül, hukuk ve iç tüzük kurallarına uyulmasından yana bir tavır sergilemiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin yanında durmuştur. Ortaya çıkan karışıklıkların abartılmasına ve kötüye kullanılmasına izin vermeyen bir tutum sergilemiştir.

SIYASET VE ASKERİYE

Askerin siyasetle uğraşmasının sonuçlarını Osmanlı Devleti, pek acı ödediği için, bir kanun yaparak bu işin önünü almaya çalışmışlardır. İki maddelik teklifte, siyasi toplantı ve gösterilere katılan, siyasi makale yayınlayan, meydanlarda siyasi konuşma yapan, kanunen sahip olduğu yetkiyi seçimlere müdahale biçiminde kullanan rütbeli ve rütbesiz bütün askerlerin, iki aydan altı aya kadar hapsedilmesi, görev yerinin değiştirilmesi ve bu değişiklikte yolluk ve yevmiye ödenmemesi kararlaştırılmıştır. Tekrarı halinde dört aydan bir seneye kadar hapis ve askerlikten ihracı öngörülmüştür. Küçük subay, onbaşı ve erlerin askerliklerinin altı aydan iki seneye kadar uzatılması ve iki aydan altı aya kadar pranga cezasına çarptırılması teklif edilmiştir.⁴⁸

Her türlü siyasi derneğe üye olan bir subayın üç aydan bir seneye kadar hapsi ve askerlik mesleğinden atılması, küçük subay, onbaşı ve erlerin askerliklerinin bir seneden üç seneye kadar uzatılması ve üç aydan altı aya kadar pranga cezasına çarptırılması ve görev yerin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Siyasi dernek kuranlar ve bu cemiyetlere yardım edenlere öngörülen cezalarının en yükseğinin uygulanması istenmiştir.⁴⁹

İşte bu teklifi hazırlayan encümende yer alan İsmail Canbolat, askerın siyasetten uzak durması için gerekli önlemleri almak için çaba göstermiştir

46 MMZC, 13 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-21, s. 516.

47 MMZC, 13 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-21, s. 517.

48 MMZC, 18 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-23, s. 568-570.

49 MMZC, 18 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-23, s. 571.

MEBUSAN MECLİSİ REİSİNİN STATÜSÜ

İsmail Canbolat'a göre, Mebusan Meclisi Reisinin statüsü, bir nazırla eşit düzeyde değildir. İç Tüzük'teki maddeler ve Encümen'in teklifleri, Mebusan Meclisi Reisinin statüsünü, "Nazırlar değil, bir kaymakam, bir nahiyeye müdürü, bir kalemin ufak bir mümeyyizi derecesinde" göstermiştir.⁵⁰ İsmail Canbolat, bu yanlışa itiraz etmiştir

MECLİS İDARE MEMURU CANBOLAT

Dıraç⁵¹ Mebusu Esat Paşa, bir soru önergesi vermiş ve Padişah tarafından Mebusan Meclisi Başkanlığı için tahsis edilen saraya, Meclis Başkanı'nın neden taşınmadığını sormuştur. Ayrıca taşınma geciktiği için Meclis Eski Başkanı Ahmet Rıza tarafından bazı demirbaş eşyaların aşırılmış olduğu yolundaki duyumları dile getirmiştir.⁵²

Menteşe Mebusu Halil Bey, süreci anlatmış, Meclis İdare memuru olan İsmail Canbolat ve Hakkı Beylerin saraydaki demirbaş eşyaları teslim almaya gittiğini belirtmiştir. Fakat Ahmet Rıza'nın kendi evinde tamirat olduğu için tamirat bitinceye kadar süre istemiş, daha önce doğrudan doğruya demirbaşların teslimi Hazine-i Hassa tarafından Ahmet Rıza'ya yapıldığı için geri alma işlemi de Hazine-i Hassa'ya bırakılmış ve daha sonra Hazine-i Hassa'dan bir muhasebecinin tesellüm işlemini gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Fakat Esat Paşa, 650 kalem eşyadan 120 kalem eşya kaldığı yolundaki iddiasını dile getirince İsmail Canbolat, bu bilgilerin yanlış olduğunu, istediği zaman saraya gidip eşyaları görebileceğini, eşya sayısının 650 olmadığını, orada 7-8 bin liralık eşya bulunmadığını, kayboldu denilen eşyaların kolonya şişeleri, cam bardaklar ve kibrit kutuları gibi cari tüketim eşyası olduğunu belirtmiştir. Bu meselenin Mebusan Meclisi'nde söz konusu olmasından dolayı üzüntülerini dile getirmiştir.

MECLİS MEMURLARININ GÖREVE ATANMASI, GÖREVDEN ATILMASI VE TERFİLERİ

İç Tüzük'te yapılması istenilen değişiklik teklifinde, Meclis idare heyetini rahatsız eden durumlar vardır. Teklifte yer alan metin şöyledir: *"Tahrir Heyeti'nde bulunan memurların talimat dairesinde görevden alınması, atanması, terfi ve tayini, cezalandırılmaları hakkı, başkâtibin teklifi üzerine Meclisi Mebusan kâtipleriyle istişare ettikten sonra Reise ve memurini saire ile müstahdemlerin yine talimat dairesinde görevden alınması, atanması, terfi ve tayini, cezalandırılmaları hakkı, idare memurlarının teklifi ile yine Reislik makamına aittir. Yalnız Riyaset Başkâtibinin görevden alınması, atanması, Reis tarafından Divanı Riyaset kararıyla uygulanır."*⁵³

İsmail Canbolat, bu teklifte, Riyaset Başkâtibi, Heyet-i İdare Başkâtibi ve Meclis Başkâtibi karmaşasının bulunduğunu, bunun düzeltilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca idare memurlarının bir memur gibi telâkki edilmesinin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bütün Avrupa parlamentolarında tutulan usul, idare memurlarının müstakil olmaları hususudur.⁵⁴

50 MMZC, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36, s. 388.

51 Arnavutluk'un ikinci büyük şehridir. Adriyatik sahilindedir. Osmanlı Devleti döneminin önemli kentlerinden birisidir.

52 MMZC, 11 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-39, s. 415.

53 MMZC, 2 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-14, s. 307.

54 MMZC, 2 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-14, s. 308.

İsmail Canbolat; Osmanlı Devleti'nde memurların göreve atanması, görevden alınması ve cezalandırılmaları hakkında tutulan usulün, Avrupa ülkelerindeki memurlar hakkında Avrupa parlamentolarında tutulan usul olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, bu usul belirlenirken iki şeyi dikkate almak gerekmektedir:

1- Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa devletlerinin nezaretlerindeki memurların durumlarını düzenleyen kurallar.

2- Meşrutiyet'in uygulandığı Fransa gibi ülkelerdeki uygulamalar.⁵⁵

Memurların cezalandırılması gibi küçük konuların Başkanlık Divanı'na gelmesine gerek olmadığını, bu işi mümeyyizlerin çözebileceğini belirtmiştir. Bir hademenin yolsuzluğundan dolayı iki günlük maaşının kesilmesi için, talimatta "şu işi yaparsa iki günlük maaşı kesilir" deniyorsa, Reis ve onun emri altında çalışan adamlar bunu uygulamakta serbest olmalıdır.⁵⁶

Bir memurun sadece kişisel bir kararla cezalandırılmasını da uygun görmeyen Canbolat; bunun için Başkanlık Divanı tarafından bir yönetmelik hazırlanmasını, diğer ülke parlamentolarında olduğu gibi suçların ve cezalarının belirlenmesini, sorun oluştuğunda da istişareye gerek olmaksızın bu yönetmeliğin uygulanmasını önermiştir.⁵⁷

"Diğer ufak memurlar hakkındaki cezanın bir kısmını, başkâtip uygulayabilir. Kalem Mümeyyizleri veya müdürleri hakkında Reis tarafından mücazat tayin edilebilir. Fakat başkâtip hakkında istişare edilmeli. Başkâtip hakkındaki muamelede Reis, Divanı Riyasetle istişare etmeli. Fakat tarafsız olmalıdır. Meselâ, istişare sonunda Divanı Riyasette ekseriyet Reisin fikrinin aleyhinde olmuş ve Reis azınlıkta kalmış ise Reis, doğrudan doğruya, manen olsun mesul iken, bu takdirde o mesuliyeti pek anlamsız kalacak. Çünkü, azınlıkta kalmış olacaktır. Azınlıkta kalırsa, diyelim ki başkâtibin yolsuz bir muamelesi olsa bile, hakkında tayini mücazat edememelidir." Yeni bir yönetmelik hazırlanıncaya kadar bu kuralın böyle uygulanmasını, yeni yönetmelik yapılıncaya ona göre hareket edilmesini teklif etmiştir.⁵⁸

MECLİS İDARE MEMURLARININ İSTİFASI

Yeni İç Tüzüğü'nün ikinci maddesinde yer alan metni İsmail Canbolat şöyle değerlendirmiştir: *"Reis ile reis vekillerinin ve kâtiplerinin memuriyet müddeti ertesi senenin toplantı yılının başlamasına kadardır, denilmektedir. Fakat İdare Memurları unutulmuştur. Sonra, 8. maddede, idare memurlarının da kaç tane olduğu belirtilmemiştir. Teamülen üç idare memuru bulunmaktadır. Bunların görev süresi, reis ve reis vekillerinin müddeti kadar devam etmektedir. Bizim yazdığımız şey, mevcut ve kabul edilmiş bir şeyin, yalnız buraya yazılmasından ibarettir. Burada beyhude telâş ediliyor. Tahsisat meselesine gelince, ben ve arkadaşlarım namına söylerim ki, biz, tahsisat kabul edecek değiliz."*⁵⁹

Bir sonraki oturumda idare memurları ile ilgili yapılan düzenlemede İsmail Canbolat ve arkadaşlarının itirazı dikkate alınmayınca idare memurluğu görevinden istifa etmişlerdir. Mebusan Meclisi idare memurlarından olan İzmit Mebusu İsmail Canbolat, Canik Mebusu Ahmet

55 MMZC, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36, s. 389.

56 MMZC, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36, s. 389.

57 MMZC, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36, s. 389.

58 MMZC, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36, s. 389.

59 MMZC, 2 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-14, s. 318-319.

Hakkı ve Serfice⁶⁰ Mebusu Grigor, Meclis Başkanlığına verdikleri bir dilekçe ile istifalarını sunmuşlardır. Bu istifa mektubunda mebusluk sıfatıyla yürütülen bu vazifenin Meclis'in bakış açısına göre kabule imkân olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca idare memurlarının her iki meclisin de yasama hizmetlerini ve hesaplarını bütün toplantı yılı içinde idareye memur olmalarını teklif etmiştir.⁶¹

Çünkü idare memurları ile ilgili İç Tüzük'te değişiklik teklif edilmiş ve konu encümene gönderilmiştir. Encümene gönderilen yeni düzenlemeye göre, idare memurlarının görev süresi altı ay ile sınırlandırılmıştır. Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi, idare memurlarının istifasını yerinde bulmuş ve onları tebrik etmiştir. *"İdare memurları büyük bir mesuliyet alıyorlar. Meclisin bütün işlerine göz kulak olacaklar. Vazifeleri altı ayla sınırlandırılıyor. O zaman bu işi yürütemezler. Arkadaşlarımı tebrik ederim. Yaşasınlar. Bu sorumluluğu kimse üzerine almaz."*⁶² Aynı şekilde Karesi Mebusu Ali Galip Bey de *"onurlu olan adamların böyle yapmaları lâzım gelir. Çünkü yapılan tekliflerde adeta bunlara bir uşak muamelesi yapıldı. Arkadaşlığa gereken hürmet gösterilmedi. Katiyen İdare Memurlarının ve Riyasetin ehemmiyeti yoktur, denildi. Böyle itimatsızlık gösterildikten sonra, iyi etmişler, kendilerini tebrik ederim,"* diyerek istifaya destek vermiştir.⁶³

İç Tüzüğün tam şekillenmediği bir aşamada gelen istifalar şaşkınlık yaratmış, istifalarını geri almaları veya İç Tüzüğün idare memurları ile ilgili yeni şekli kabul edilinceye kadar sabretmeleri istenmiştir. Mebusan Meclisi, istifayı kabul etmemiştir. Fakat İsmail Canbolat da istifasında ısrar etmiştir. Aynı zamanda mebus olan idare memurları, diğer mebuslar tarafından sadece bir memur gibi görüldükleri için istifa ettiklerini belirtmişlerdir.

İsmail Canbolat'ı bir önceki görüşme sırasında söylenen sözler üzmüştür. *"Gerek ben ve gerek arkadaşlarım tarafından, bizim bu tatil zamanındaki hizmetimize mukabil hiçbir para kabul etmeyeceğimiz defalarca beyan edilmiş olduğu halde, burada bir arkadaşımız kalkmış, demiş ki, bu, ileride para istemek için bir yoldur. Ben, bu sözün söylenmiş olduğuna teessüf ederim. Demek ki, kendilerine o tarzda isnatların yapılmasına razıdırlar ki, bize de böyle isnatlarda bulunuyorlar."*⁶⁴

Reis, bu sözleri duymadığını, duymuş olsaydı bu sözleri tashih ettirmiş olacağını belirttiikten sonra istifalar kabul edilmemiş ve görüşme ertelenmiştir.⁶⁵

60 Osmanlı İmparatorluğu'nda Manastır merkezinde bulunan Rumeli Vilayeti'ne bağlı sancak statüsünde bir yerleşim yeridir. Günümüzde Yunanistan'ın orta kesiminde bir kasabadır.

61 MMZC, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17, s. 427.

62 MMZC, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17, s. 428.

63 MMZC, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17, s. 428.

64 MMZC, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17, s. 428.

65 MMZC, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17, s. 428.

JANDARMA NEFERLERİNE ÖDENEK

Sadrazam Sait Paşa imzasıyla gönderilen tezkirede; jandarma nefer, onbaşı, çavuş ve başçavuşların ödeneklerinin artırılması ve emeklilik şekilleri hakkındaki kanun teklifi⁶⁶ Mebusan Meclisi'nde gündeme alındığında İsmail Canbolat, "Böyle faydalı olan konular için bir defa müzakerede ne beis vardır? Bizim birçok yapılacak kanunumuz ve çeşitli ihtiyaçlarımız vardır. Fakat zamanımız azdır. Doğal olarak hükümetin teklif ettiği böyle şeyleri kabul ederek bir an evvel çıkarmalıyız. Şu kadar var ki, daha ziyade dikkatle incelemeliyiz,"⁶⁷ demiştir. O, devletin işlerinin hızlı yürümelerinden yanadır. Mebusların görevi, işi daha iyi incelemeleridir. Hata payını düşürmeleridir.

MEBUSLUK DIŞINDA İŞ YAPANLARIN İHRACI

İzmit Mebusu İsmail Canbolat Bey; Meclis-i Âyan ve Mebusan üyelerinin başka bir vazife kabul etmeleri halinde, Âyan Meclisi üyeliği ve mebusluktan istifa etmiş sayılmalarını, bu şekilde mebusluktan atılanların, altı ay geçmeden tekrar memuriyete tayin edilmemelerini teklif etmiştir.⁶⁸ Kanun teklifi, kısa bir görüşmeden sonra Kanun-ı Esasi Encümeni'ne gönderilmiştir.⁶⁹

İsmail Canbolat, bu kanun teklifi ile mebusluğun gereğinin yapılmasını istemiş ve mebusluktan yararlanarak ek gelirlerin sağlanmasına karşı çıkmıştır. Mebusluğu bir vatan görevi olarak görmüştür.

SİMAV YANGINI

Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Bey ve arkadaşları, Darıca yangını münasebetiyle kabul olunan kanunun Simav kasabası hakkında da uygulanmasına dair kanun teklifi vermiştir. Simav'da yanan hanelerin yenilenmesi amacıyla Osmanlı maliyesinden her hane için yüz lirayı ve toplam haneler için yüz bin lirayı aşmayacak şekilde, Simav ahalisinin yapacakları borçlanmalarına Maliye Nezareti'nin kefaletini istemiştir. Azmi Efendi'nin verdiği bilgiye göre durum şudur: "Simav Kasabası 1.500 haneli bir kasabadır. Yangında 1.200 kûsur ev yanmıştır ki, biz bu 1.200 ev üzerine her haneye 100'er lira olmak üzere 120 bin lira istemiştik. Muvazene-i Maliye Encümeni, bu 120 bin lirayı 100 bin liraya düşürmüştü. Pekâlâ dedik ve biz de razı olduk. İhtimal ki içinden ihtiyacı olmayıp da almayanlar bulunur dedik. Evi yanmış, eşyası yanmış, yiyecekleri yanmış, bir seneden beri sokak ortasında kalmış olan ve arkadaşlarının yardım ve himayesiyle vakit geçiren bir ahaliye sizin ihtiyacınız var mı, yok mu diye sormak doğal olarak gereksiz bir şey olur. Onun için, evi yananların hepsinin borçlanacaklarını hesap ederek buraya 120 bin lira koymuş idik. Sonra hükümetin teklifi olan bu 100 bin liraya da itiraz etmedik. Zira, 200 hane bu suretle borçlanmayı arzu etmeyebilir, diye düşündük. Binaenaleyh, münakaşa olmasın diye buna razı olduk."⁷⁰

Teklifi nizamnameye uygun bulan İsmail Canbolat, konunun tartışılması için hükümetten bir maliye memurunun Meclis'e gelmesinin daha doğru olacağına işaret etmiştir. Yoksa yetki dışı bir konuda karar verileceğine dikkat çekmiştir.⁷¹ Meclis çalışmaları sırasında Canbolat, her şeyin kanunlar çerçevesinde ve teamüllere uygun olarak yapılmasını savunan bir karakter göstermiştir.

66 MMZC, 5 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-6, s. 53.

67 MMZC, 5 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-6, s. 54.

68 MMZC, 12 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-7, s. 92.

69 MMZC, 26 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-11, s. 214.

70 MMZC, 12 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-20, s. 506.

71 MMZC, 12 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-20, s. 503.

TOPLANTI KANUNU'NDA SINIRLAMA

Toplantı Kanunu'nun dokuzuncu maddesinin değiştirilmesiyle ilgili olarak bir kanun teklifi verilmiş, bu teklifte açık alanlarda yapılacak toplantıların, memleketin huzur ve sükununu korumak için hükümet tarafından yasaklanabileceği belirtilmiştir.⁷²

Konu üzerine epeyce mebus söz almıştır. İsmail Canbolat da söz almış ve önemli açıklamalarda bulunmuştur. Toplantı hakkının mutlak olarak kullanıldığı tek ülkenin İngiltere olduğunu belirten İsmail Canbolat, toplantı hakkı konusunun Avrupa'da çeşitli aşamalar geçirdiğini, başlangıçta toplantı hakkının kullanılmasının birtakım şartlara bağlanmış olduğunu, zamanla bu şartların hafifletildiğini, daha basit kurullarla uygulandığını belirtmiştir.

İngiltere'de; bir kişinin söz söyleme hakkının bulunmasından hareketle bir kişinin istediği yere gidip, istediği sözü söylemesi hususunda hakka sahip olduğu gibi, beş-on kişinin veya beş-on bin kişinin de bir araya toplanması uygun görülmüştür. Fakat bu uygulama, Avrupa'daki diğer ülkelerde yoktur. İngiltere'deki bu uygulamanın Osmanlı'da aynen tekrar edilip edilmeyeceği üzerine düşünen İsmail Canbolat:

"Bizde, üç-beş kişi gereksiz bir şey için, bir yerde toplandığı zaman, oradan geçen bütün insanlar onun başına toplanırlar. Bizde toplantı pek çabuk olur ve maksatsız toplanılır.

"İngiltere'de böyle olmuyor. Hatta o kadar ki, bazı arkadaşlarımızla gözümüzle gördük, kadınlar bir yerde toplanmışlar. İçlerinden birisi, konuşuyor. Aralarında hiçbir erkek yok. Çünkü kadınlığa ait bir mesele hakkında söz söyleniyor. Sonra, istedikleri yazılı olan levhaları bütün dünyaya ilân ederek geçen birçok halk var. Asker gibi muntazam geçiyorlar. O mesele ve fikirde olmayan hiç kimse, bunlara katılmıyor.

"Bizde böyle değildir. Onun için kural ve kayıt koymak zorunludur. Genel Toplantı Kanunu'nda bu çeşit kayıt ve şartlar konmazsa Selanik Vakası⁷³ gibi bir şey başka yerde olursa gayet cesur ve memleketini çok seven bir memur çıkarsa, ihtimal ki o memur kanunun üstüne çıkarak o toplantıyı yasaklar. Çünkü memleketin selâmetini o toplantının yasaklanmasında görür.

"Bu gibi durumların ortaya çıkması beklenir. Bu kanunun özellikle İstanbul için çıkarıldığı söylenebilir. O da sıkı yönetimin buradan kaldırılması içindir. Fakat İstanbul'da kadro hariçleri gibi hükümetten isteği olan heyetler ve ahalinin bir kısmı, toplantılar yapmak için sıkı yönetimin kaldırılmasını bekliyorlarmış.

72 MMZC, 18 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-9, s. 146.

73 Olay, 6 Mayıs 1876'da Selanik'in Avrathisar kazasında meydana gelmiştir. Dinini değiştirip Müslüman olmak üzere Selanik'e gelen Helen adında genç bir Bulgar kızı, daha istasyondayken Amerikan konsoloslu ve onun maiyetindeki 150 kadar adam tarafından zaptiyelerin elinden alınarak kaçırılmıştır. Bu durum şehirde heyecana sebep olmuş, büyük bir kalabalık kızın kurtarılması için validen harekete geçmesini istemiştir. Valinin aldığı tedbirleri yeterli görmeyen bu topluluk bu kez ertesi gün, Selimpaşa Camii'inde toplanmış ve kızın kurtarılması için validen bir şeyler yapması hususunda ısrarcı olmuşlardır. Bunu duyan Fransız ve Alman konsolosları, camiye gitmelerinin tehlikeli olacağı yönünde kendilerine yapılan uyarıları dikkate almayıp camiye gitmişler, kız isteyen halka kızın Amerikan konsolosunun evinde olduğunu, konsolos Selanik'te bulunmadığı için hemen getirilmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Fakat öfkeli kalabalık, Fransız ve Alman konsolosları öldürmüşlerdir. Konsolosların katledilmesi Avrupa'da büyük yankı uyandırmış, tüm Avrupa kamuoyu ayağa kalkmıştır. Olaya Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya, Selanik limanına harp gemileri göndererek Osmanlı Devleti'ni tahdit etmişlerdir. Osmanlı'dan hadiseye sebep olanların şiddetle cezalandırılmalarını istemişlerdir. Osmanlı yönetimi, hemen Selanik'e harp gemileriyle asker göndermiş, valiyi değiştirmiş ve konsolosları öldürenlerin mahkemelerini yaptırarak suçluları idam ettirmiştir. Kızı kaçırana hiçbir şey yapılmamıştır. (Ayşe Özdemir Kızılkın, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı'da İhtida Olaylarına Gayri Müslimlerin Tepkisi: İşkence ve Zulümler", *Tarih Okulu*, 13 (2012), s. 41-42).

"Sonra bizde açık yerler denilen, nereleridir? Zannediyorum ki, şehir dahilinde olan yerlerimiz, meydana dediğimiz yerler hep sokaktan ibarettir. Şehir haricine gitmek meselesine gelince, birkaç yüz kişinin şehir haricine gitmesini düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Emin olunuz, bütün İstanbul halkı arkalarından gidecektir.

*"Belçika'da anayasanın 19. maddesinde, açık alanlardaki toplantı zabıta kanunlarına bağlıdır, denilmektedir. Zabıta kanununda ise bu gibi toplantıları yasaklama hakkı verilmiştir."*⁷⁴

İsmail Canbolat, Osmanlı'daki toplantı kanununun 1891 tarihli Fransız toplantı kanunundan alındığını belirtmiş ve seçim dönemlerinde kamuoyu oluşumu için toplantı kanununun daha serbest uygulanmasını istemiştir. Genel toplantıların açık alanlarda yapılmasını, o günkü şartlarda şüpheli ve tehlikeli bulmuştur. Açık alanlarda toplantı yapılmasının hükümet tarafından yasaklanması teklifini desteklemiştir. Fakat hükümetin yasaklama yetkisini mutlak olarak kabulü taraftarı değildir. Girit Meselesi gibi milli konularda mitingler yapılmasının yasaklanmasına karşıdır.⁷⁵

Niğde Mebusu Nanyas Efendi, hükümetin bu tekliften amacının memlekette huzur ve sükunu sağlamak olduğunu belirttikten sonra, *"her türlü genel toplantı yasaktır,"* deyin iş bitsin ve *"Osmanlı halkının hayat hakkı kadar değerli olan toplantı hakkı kurban edilmemelidir,"* diyerek eleştirisini dile getirmiştir. Sonra da kanun teklifini şöyle yumuşatmayı teklif etmiştir: *"Açık yerlerde yapılacak toplantılardan memleketin huzur ve sükûnunu açıktan ihlal mahiyetinde bulunanlar yasaklanır."*⁷⁶

Kanun teklifi aleyhinde Sivas Mebusu Karabet Paşayan Efendi, Erzurum Mebusu Ohannes Varteks Efendi, Manastır Mebusu Pañçedoref Efendi, Manastır Mebusu Trayan Nalı Efendi, İstanbul Mebusu Kirkor Zöhrap Efendi gibi daha çok azınlıklara mensup mebuslar konuşmuştur.

Kanun teklifinin lehinde ise Kırkkilise Mebusu ve Maarif Nâzırı Emrullah Efendi, Trabzon Mebusu Servet Bey, Humus Mebusu Şefik Latif Bey, Kengiri⁷⁷ Mebusu Mehmet Tevfik Efendi, Edirne Mebusu ve Posta ve Telgraf Nazırı Mehmet Talat Bey, Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir Efendi gibi Türk ve Müslüman halktan olan kişiler söz söylemiştir.

Toplantı hakkının yasaklanması konusunda hükümete yetki veren kanun teklifi, çok tartışılan bir konu olmuştur. Aynı konu 8. ve 9. birleşimlerde de görüşülmüş ve sonuçlandırılmamıştır. Tekrar görüşülmek üzere ertelenmiştir. 30 Mayıs 1912'de 13. birleşimde tekrar gündeme gelmiştir. Bu görüşme sırasında İsmail Canbolat, teklifin oylamaya sunulmasını istemiştir.⁷⁸ Gürültüler artınca İsmail Canbolat, reise dönerek, *"Terbiye dairesinde söz söylesinler,"* diyerek herkesi terbiyeye davet etmiştir. Erzurum Mebusu Ohannes Varteks Efendi, *"Terbiyesiz sensin,"* deyince ortalık karışmıştır. Reisin uyarısı ile İsmail Canbolat, *"Ben kimseye bir terbiyesizlik isnat etmedim,"* demiş, onun üzerine Ohannes Varteks Efendi, *"Mademki tahkir manasıyla söylememiş, ben de o cihetten sözümü geri alıyorum. Eğer o maksatla söylemiş ise, başımı kesse geri almam,"* demiştir.⁷⁹

74 MMZC, 18 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-9, s. 158.

75 MMZC, 18 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-9, s. 159.

76 MMZC, 18 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-9, s. 161.

77 Bugünkü Çankırı vilayetinin eski adıdır.

78 MMZC, 30 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-13, s. 274.

79 MMZC, 30 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-13, s. 275.

İsmail Canbolat; 2 Haziran 1912 tarihli oturumda “terbiyesiz” ithamını tekrar gündeme getirmiş ve “nasıl ki ben kimseye böyle bir tecavüzde bulunmayı kabul etmiyorsam, benim hakkımda da vuku bulacak böyle bir taarruzu kabul etmem. Hiç kimseye kötü söz söylemem ve kimsenin de kötü söz söylemesini kabul etmem ve buna tahammül edemem,” diyerek Ohannes Varteks Efendi’nin sözlerini tekrar düzeltmesini istemiştir.

Ohannes Varteks Efendi; “Benim de şahsen asla garezim yoktur. Kendisi sevdiğim bir arkadaşımıdır. Üzüntülerimi belirtiyorum ki, aramızda böyle hâdise meydana gelmiş ve yanlış anlama sonucu kendisine böyle bir hakarete bulunmuşum. Şimdi de söylüyorum ki, benim fikrimde asla kimseye hakaret etmek fikri yoktur, etmem de. Fakat, bana olan hakaretleri de müdafasız bırakmam. Canbolat Beye inanır ve itimat ederim. Mademki şimdi Canbolat Bey bana böyle bir şey söylemeyi fikrinden geçirmemiş olduğunu söylüyor, ben de böyle bir söz söylediğime teessüf ediyorum,” diyerek özür dilemiştir.⁸⁰

Böylece İsmail Canbolat ile Ohannes Varteks Efendi arasındaki, “terbiyesiz” deyip demediği tartışması, tatlıya bağlanmıştır.

İSTANBUL POLİS GENEL MÜDÜRLÜĞÜNDE MÜDÜR YARDIMCILIĞI İHDASI

İsmail Canbolat’ın Emniyet Genel Müdürü olduğu dönemde İstanbul için bir emniyet müdür yardımcısı talebi olmuştur. Bu talep, bir kanun teklifi olarak Mebusan Meclisi’ne götürülmüştür. Bunun üzerine İstanbul Polis Genel Müdürlüğü’nde birinci sınıf polis müdürü üstünde olmamak üzere 3.500 kuruş maaşlı bir Müdür Muavinliği ihdas edilmesi konusunda bir kanun teklifi verilmiştir. Bu teklifin gerekçesinde şunlar yer almaktadır:

“İstanbul’da bir Polis Genel Müdürü vardır. Bu birtakım şube müdürlerinden müteşekkildir. Adli kısım ve siyasi kısım müdürleri vardır. Sonra bu şube müdürlerinin de bir başı olmak lazım gelir. Polis Müdürünün olmadığı zamanlarda muavin, bunlara baş olur, riyaset eder. Binaenaleyh, İstanbul Polis Genel Müdürü’nün bir muavine ihtiyacı vardır. Her dairenin müdür muavinleri vardır. Zannederim yazı işleriyle meşgul olan dairelerin birer muavini olduğu gibi asayişle meşgul olan polis müdürünün de birer muavini olmalıdır. Kurulacak yeni müdür yardımcısı kadrosunun maaşı, zam suretiyle değil, diğer ödeneklerden aktarılarak yapılmıştır. Çeşitli memur maaşları kısmından alınmıştır.”⁸¹

Emniyet Genel Müdürü sıfatıyla Mebusan Meclisi’nde konuşan İsmail Canbolat; İstanbul Polis Genel Müdürü’nün haftada bir gün bile evine gidemediğini, her gece beş saatten daha fazla uyuyamadığını, gece yarısından sonra teftiş ile zaman geçirdiğini, isteyen herkesin geceleyin İstanbul Polis Genel Müdürlüğü’ne giderek durumu görebileceğini, bu yardımcılık görevine gerçekten ihtiyaç olduğunu, görevin ve ödeneğin Mebusan Meclisi tarafından kabulünü istemiştir.⁸² Tartışmalar sonunda istek, küçük değişikliklerle kabul edilmiştir.⁸³

İsmail Canbolat, bulunduğu kurumların sıkıntılarını çabuk tespit edebilen bir kişiliğe sahiptir. Sorun çözücüdür. Bulduğu kurumun haklarını savunur ve hızla iş görülmesinden yanadır. Emniyet Genel Müdürlüğü’ndeki icraatları, bu görüşü desteklemektedir.

80 MMZC, 2 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-14, s. 297.

81 MMZC, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33, s. 221.

82 MMZC, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33, s. 221.

83 MMZC, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33, s. 223.

POLİS MAAŞLARINA ZAM TALEBİ

1914 senesi Emniyet-i Umumiye Bütçesi'nin görüşülmesi sırasında Emniyet Genel Müdürü olarak Meclis-i Mebusan'daki görüşmelere katılan ve konu hakkında izahat veren İsmail Canbolat, polis memurlarının ve komiserlerin maaşına zam istemiştir. Dahiliye Müsteşarı Ali Münif Beyin açıklamasına göre, istenilen para, bir zam ve ilave değildir. Dahiliye Nezareti bütçesinin bazı maddelerinden tasarruf edilmiş, yani lüzumsuz görülen masraflardan 94.200 kuruluş iktisat edilmiştir. Tasarruf edilen bu miktarın, Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesine zammı teklif edilmiştir. Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri de bu aktarma işlemini kabul etmiş, Meclis'ten onay istenmiştir. Meclis de bu onayı vermiştir.

Fakat o dönemdeki en önemli şikâyet, emniyet teşkilatının tam anlamıyla henüz görevini yapamamış olmasıdır. Emniyet teşkilatının dört beş defa değiştiği, istihbarat dairesinin kurulduğu, fakat işletilemediği, yapılan teşkilatın görevini yapması durumunda zam verilebileceği belirtilmiştir.⁸⁴

Dahiliye Nazırı Mehmet Talat Bey, yapılan itirazlara, polislik kadrolarının bir kısmının boş olduğunu ve çok düşük maaşla polislik mesleğine talip bulamadıklarını belirterek cevap vermiştir. Hatta Adana valisinin telgraf göndererek, polis memuru olacak adam bulamadığını, bu maaşla İstanbul'da talip varsa yazmasını istediğini, istenilen bütçe verilirse her ilin durumuna göre polis memurlarına farklı maaş vereceklerini ifade etmiştir.

Emniyet Müdürü olarak İsmail Canbolat, durumu şöyle açıklamıştır: *"Polislerin kıdemlisini, kıdemsizini ayırmak üzere değil, pahalı olan memleketleri nazarı dikkate alarak doğrudan doğruya yüz kuruş zam teklif ve bunun altı aylık miktarı olan 1.920.000 kuruşun bütçeye konulmasını talep ediyoruz."* Bu açıklamalardan sonra Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesi kabul olunmuştur.⁸⁵

TBMM'DEKİ ÇALIŞMALARI

İsmail Canbolat, ikinci dönem TBMM'de İstanbul milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında 18 defa söz almıştır. Bir soru önergesi vermiş ve bir de şifahi soru sormuştur. Birinci dönem TBMM'den devir olarak gelen evrakın yeniden tetkik edilmesi konusunda söz almış, TBMM'de çoğunluğun olmaması nedeniyle görüşülen konularda karar verilemeyeceğini belirtmiş ve oturum, Reis tarafından kapatılmıştır.⁸⁶

Tablo-2: İstanbul Milletvekili İsmail Canbolat'ın TBMM performansı.

Sıra	Söz Aldığı Konular	Söz Alma Sayısı
1	Bir önceki meclisten devir evrak	1
2	Yaban domuzlarının itlafi	1
3	İstiklal Mahkemesi heyetinin görev ve yetkilerinin tespiti	1
4	Altın ve metal para basımı	1

84 MMZC, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33, s. 219-220.

85 MMZC, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33, s. 224-225.

86 TBMMZC, 16 Ağustos 1923, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-5, s. 86.

5	İstiklal Mahkemesi Kanunu'nun 5. maddesinin değiştirilmesi	4
6	İstiklal Muharebelerinde yaralanan ve ölen subaylara verilecek ikramiye	2
7	1924 yılı Meclis, Cumhurbaşkanlığı, Divan-ı Muhasebat ve Hilafet bütçeleri	2
8	Telgraf ve Telefon işlerinin düzenlenmesi	3
9	Genel af	1
10	İstanbul Belediyesi kanununda düzenleme yapılarak Ankara'da da kullanılması	1
11	1924 yılı bütçesi	2
12	1924 yılı Dahiliye Vekaleti bütçesi	1
13	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerine	1
14	Mektupların açıldığına dair açıklama isteği	2
15	Şifahi sorular ve cevapları	1
	TOPLAM	24

YABAN DOMUZLARININ İTLAFI

İzmir Mebusu Mustafa Rahmi Beyin yaban domuzlarının itlafı hakkında 2/186 numaralı kanun teklifi ve İktisat Encümeni mazbatası görüşülürken Yusuf Akçura söz almış, yaban domuzlarının ve diğer bazı hayvanların birçok yerde tarım alanlarına zarar verdiğini belirterek konunun acilen görüşülmesini istemiştir. Bunun üzerine İsmail Canbolat söz almış ve tekliflerin tam Meclis'e gelirken, milletvekillerinin eline "acele" denilerek tutuşturulmasını eleştirmiştir. Meclis'te her şeyin acilen görüşülmesine taraftar olduğunu, fakat bu aciliyetin daha evvelki maddelere münhasır kalması gerektiğini, kendilerine gelen maddeleri bir iki gün incelemek istediklerini ifade etmiştir. Maddeleri incelemeye vakit kalması gerektiğini, oluşacak ufak tefek hataların önüne ancak böyle geçilebileceğini, kanunlaştıktan sonra çare aramanın yersiz olduğunu, aciliyet işlerinin Meclis'e gelmeden evvel encümenlerde uygulanmasını istemiştir.⁸⁷

İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN YETKİLERİ

Erzincan Mebusu Sabit Bey, İstanbul'a gönderilen İstiklâl Mahkemesi heyetinin görev ve yetkilerinin acilen tespiti lüzumuna dair bir önerge vermiş, bunun üzerine Adliye ve Dahiliye encümenlerinin müşterek mazbatası müzakere edilmiş ve müzakere neticesinde Antalya Mebusu Rasih Efendinin önergesi kabul edilmiştir. Konuyla ilgili söz alan İsmail Canbolat, görev ve yetkilerin belirlenmesinde hükümetin bulunmasının şart olmadığını, İstiklâl Mahkemesi Kanunu'nun dördüncü maddesi gereğince TBMM'nin lüzum görmesi durumunda, İstiklâl Mahkemeleri'nin görevlerinin bir kısmını kaldırabileceğini belirtmiştir. Yani konunun tamamen TBMM'ye ait bir mesele olduğunu söylemiştir.⁸⁸

İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun 5. maddesinin tadiline dair bir teklif verilmiş, Layiha Encümeni kanun teklifini görüşülmeye değer bulmamış ve bu kayıtla konuyu TBMM'ye göndermiştir. Bunun üzerine söz alan İsmail Canbolat, bunu bir yetki gaspı olarak görmüştür.

87 TBMMZC, 16 Ağustos 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-63, s. 81-82.

88 TBMMZC, 13 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-67, s. 211.

TBMM'nin yetkisinde olan konularda TBMM'nin karar verebileceğini, bakanların yetkisi dışında kalan konularda karar vermemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Şöyle ki:

"Ben, esasa girmeden evvel gecikmiş bir konudan bahsedeceğim. Bunu bir siyasi mesele olarak değil, bir hukuki ve ilmi mesele olarak konu ediyorum. Bizim devlet şeklimize göre memleketi idare eden heyet kimdir? Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun dördüncü maddesi şöyle diyor: (Türkiye Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur.) Şimdi bu mühim noktayı tespit ettikten sonra gelelim İstiklâl Mahkemeleri Kanununa ve On altıncı maddeyi okuyalım: (İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.) Bu madde gayet sarih olduğu gibi kanunun diğer maddeleri de mahkeme heyetinin ayda bir defa, çalışmasının ve hükümlerinin özetini Büyük Millet Meclisi'ne bildirmesini gerektiriyor. Bunlar ve diğer konular, İstiklâl Mahkemesi azasının doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından ve Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesi gösteriyor ki, bu kanun, tamamıyla Büyük Millet Meclisi'ne ait bir kanundur. İcrası da ona aittir. Halbuki tatbikatta görüyoruz ki, bunun aksi uygulanıyor. İcra Vekilleri Heyetinin bir yerde İstiklâl Mahkemesi kurmasının şartları, kanunda gösterilmiştir. Bu yetkisi kanunda açıktır.

"Fakat biz, meselâ yirmi beş arkadaş bu kanununun tadilini teklif ediyoruz. Teklifimiz Lâyiha Encümenine veriliyor. Lâyiha Encümenine Başvekil Paşa geliyor. Hükümet namına beyanatta bulunuyor. Sonuçta Lâyiha Encümeni, bizim teklifimizin şayanı müzakere olmadığına karar veriyor. TBMM'ye sevk ediyor. İşte ben, şimdi buna itiraz ediyorum. Bir defa bizim devlet şeklimize göre, doğrudan doğruya Meclis'e ait olan bir kanunun tadil ve müzakeresi meselesinde İcra Vekilleri Heyeti'nin hiçbir yetkisi yoktur. Mebus olarak vardır, söyledim. Fakat hükümet namına beyanatta bulunmaya hakları yoktur. Mamefih bunu dikkate almayalım. Parlamenter devletleri dikkate alalım. Nitekim bizim İstanbul'daki evvelki hükümetimiz de bu şekilde idi. Orada bile İç Tüzükte, doğrudan doğruya Meclis'e ait olan bir meselede yine böyle idi. Çünkü Meclis, kendisine ait olan meseleyi kendisi müzakere eder. Başka taraftan hiçbir suretle kendisine müdahale ettirmez. Peki, acaba Lâyiha Encümenine verilen bir kanun teklifine karşı, Hükümet beyanatta bulunup bu işe müdahale edebilir mi? Bilirsiniz ki, Lâyiha Encümeni, her Meclis-i Mebusan'da yoktur. Bazı devletlerin Meclis-i Mebusan'ında vardır. Bazılarınıninkinde yoktur. Fakat Lâyiha Encümeni, mevcut olan Meclis-i Mebusan'da bile parlamenter olan hükümetlerde bizdeki gibi yasama ve yürütme kuvveti, Büyük Millet Meclisi'nin uhdesinde olması şeklini dikkate almıyoruz. Yasama ve yürütme kuvveti ayrı bulunan memleketlerde bile yine hükümet, Lâyiha Encümenine müdahale etmez. Çünkü Lâyiha Encümeni, Meclisin Nizamname-i Dahilî Encümeni gibi özel bir encümandır. O hazırlayıp getirir. Ondan sonra hükümeti ilgilendiren bir şey olabilir. O memleketlerde Lâyiha Encümeninden geldiği ve Meclis'te ait olduğu encümene gittiği vakit veyahut Meclis Genel Kurulunda müzakere edildiği zaman ona iştirak eder. Yani Lâyiha Encümenindeki müzakereye hükümet karışmaz. Onun için başlangıçta söz aldığım zaman arz ettiğim gibi bunu da bir siyasi mesele olarak konu etmiyorum. Başka bir fikrim yoktur. Fakat istiyorum ki, bizim hükümet şeklimize göre, şu muamele tespit edilsin. Büyük Millet Meclisi, her şeyi tatil, ilga, icra ve yeniden uygulamaya koyma konularında tamamen serbesttir. Bu cihetin tespit edilmesini evvelemler rica ediyorum. Ondan sonra esas meseleye geçildiği vakit, ben de kendi teklifimi söyleyeceğim."⁸⁹

Layihâ Encümeni adına Tokat Mebusu Emin Bey söz almış ve İsmail Canbolat'a cevap vermiştir. Layihâ Encümeni'ne Başvekil İsmet Paşa'nın gelip konuşma yaptığını, bunun bir müdahale olarak nitelenemeyeceğini, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nda, "İstiklâl Mahkemeleri, İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum üzerine teşekkül eder," denildiğini, bunun da konuyla doğrudan ilgili olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.

89 TBMMZC, 24 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-73, s. 424-425.

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey de konuşmasında, Layiha Encümeni'nin bir konunun görüşülmeye değer olup olmadığına karar verirken, hükümetin müdahale etmesini eleştirmiştir.⁹⁰

Benzer bir usul eleştirisini, 1924 yılı Meclis bütçesinin görüşülmesi sırasında da yapmıştır. Meclis'e karşı encümenin taahhüt edeceği bir bütçenin görüşülmesinin sakıncalarına dikkat çekmiştir. Bütçe işinin Vekiller Heyeti'nin işi olduğuna vurgu yapmıştır.⁹¹

METAL PARA BASIMI

Altın ve bozukluk para basılması sırasında paraların üzerinde basıldığı yerle ilgili bir ifadenin bulunduğunu ve bunun gereksiz olduğunu belirtmiştir. Celal Nuri Bey, verdiği cevapta bunun bir sakıncasının olmadığını, Ankara adının başarının bir sembolü olarak konulduğunu söylemiştir.⁹²

MALUL SUBAYLAR

Bayezid Mebusu Süleyman Sudi Bey'in İstiklal Harbi'nde malul olan subaylara verilecek ikramiyeye dair kanunun birinci maddesi üzerinde yapılacak değişiklik teklifi münasebetiyle söz almış ve reisten bir an önce teklifi oylamasını istemiştir.⁹³

HABERLEŞME KONUSU

İsmail Canbolat, telgraf ve telefon işlerinin düzenlenmesi hakkındaki tasarı görüşülürken söz almıştır. Konuşmasında; devletler arasında uluslar arası haberleşmeye ait yapılmış sözleşmenin, ülke içi haberleşmeye örnek gösterilemeyeceğini, bir devletin, diğer devletlere karşı tam bağımsızlığını muhafaza için kayıtlar koymasının gayet normal olduğunu, fakat bu tasarı ile doğrudan doğruya Türklere verilmiş olan bir hakkın alındığını, yani hükümetin istediği telgrafi istediği vakitte vermesi gibi bir sorunun oluşacağını, hat bozulacak gerekçesiyle birinin telgrafının kabul edilmesi, diğerinin kabul edilmemesi durumunun ortaya çıkacağını belirtmiştir. İsmail Canbolat'a göre haberleşme konusu, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile çözülmesi gereken en esaslı meselelerden biridir. Yoksa telgraf kanunu ile çözülemez. Savaş hali gibi olağanüstü durumlarda haberleşmenin kesilebileceği, normal şartlar altında kesilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁴ İsmail Canbolat, yanlış gördüğü uygulamalara karşı tavrını ortaya koyan biridir.

GENEL AF

Genel af çıkarılması hakkındaki Siirt Mebusu Halil Hulki Efendinin kanun teklifi, Lâyiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer bulunmamış, İsmail Canbolat ise "Lâyiha Encümeninin reddettiği bir şeyin müzakeresi zaruridir," diyerek tavrını ortaya koymuşsa da, TBMM tarafından görüşülmesine gerek olmadığına karar verilmiştir.⁹⁵

90 TBMMZC, 24 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-73, s. 425.

91 TBMMZC, 17 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-85, s. 168.

92 TBMMZC, 22 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-72, s. 393.

93 TBMMZC, 24 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-80, s. 725.

94 TBMMZC, 21 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-87, s. 257-258.

95 TBMMZC, 21 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-97, s. 636.

MEKTUPLARIN AÇILMASI

Bu dönemde İsmail Canbolat'ı en çok meşgul eden konulardan birisi de, kendisine gelen mektupların açılmasıdır. Hatta konuyla ilgili olarak verdiği bir soru önergesi ile Dahiliye Vekilinden durumu sormuştur.

"Riyaseti Celile'ye

Bir müddetten beri bazı arkadaşlar, mektuplarının açılmakta olduğundan şüphe etmekte idiler. Hatta dün açıldığı pek belli birkaç zarfı da bir arkadaşımız bana göstermiştir. Bunun oluşturduğu şüphe üzerine bugün kilitli olan çekmecemden aldığım bir mektubun açıldıktan sonra acemice kapatılmış olduğunu fark ettim ve o dakikada salonda bulunan rüfekaya ibraz ettim. Görenler kanaatimi teyit ettiler. Mektupların mahremiyet ve masuniyetine riayet etmek, hürriyetin en eski, en tabii ve en basit kuralıdır. Keyfiyetin hemen Dahiliye Vekilinden açıklanmasını ve Meclisi Âlice seçilecek bir heyet marifetiyle Ankara, İstanbul postanelerinde gerekli incelemenin yapılması ve sorumlularının ortaya çıkarılması hususunun kararlaştırılmasını teklif ve rica ederim.

*İstanbul Mebusu
İsmail Canbolat"⁹⁶*

Bu iddia üzerine söz alan Dahiliye Vekili Ferit Bey, önerenin kabulünü ve konunun aydınlatılmasını teklif etmiştir. Bu önerenin hükümete yönelik bir suçlama içerdiği için acilen görüşülmesini de istemiştir. Sonrasında önerge kabul edilmiş ve Dahiliye Vekili Ferit Bey, bu iddianın gayet mühim bir mesele olduğunu, hükümetin böyle bir itham altında bir dakika bile bulunmasının mümkün olmadığını ve öncelikli olarak müzakeresi hususunu istirham etmiştir.⁹⁷ Öncelikli olarak görüşülmesi kabul edilmiş ve konu 16 Şubat 1924'te TBMM'de görüşülmüştür. Çünkü kabul edilen bu soru önergesiyle ilgili olarak inceleme yapılması ve sonuçtan üç gün içinde TBMM'ye bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine 16 Şubat 1924'te Dahiliye Vekili Ferit Bey, TBMM'ye bilgi sunmuştur.

"İstanbul Mebusu Muhteremi Canbolat Beyin, istizahı üzenine Salı günü Heyeti Aliyeniz muvacehesinde müzakere cereyan etmiş ve bu müzakere siyasi nokta-i nazardan müteşekkik ve minnettari olduğum itimadı âlinizle nihayet bulmuştur. Yalnız kabul edilen bir takrirde idari cihetten acaba bu mektuplar hakkında hakikaten açılmak suretiyle bir hâdise olup olmadığının tahkiki acizanelerine havale edilmiştir. Bu mesele hakkında lâzım gelen tahkikatı ifa ettim ve Heyeti Celilenize netice hakkında maruzatta bulunacağım. Efendim, mesele iki zarf üzerinde cereyan ediyor. Birisi İstanbul Mebusu Muhteremi Canbolat Beyefendinin aldıkları bir mektup üzerine, diğeri yine İstanbul Mebusu Muhteremi Rauf Beyefendinin almış oldukları bir mektup üzerinedir. İkisi ayrı ayrı surette tecelli ettiği için, icra ettiğimiz tetkikat neticesinde her ikisi hakkında vasil olduğumuz neticeleri arz edeceğim. Evvelâ Rauf Beyefendiye ait bir mektup hakkında arzı malûmat edeyim. Rauf Beyefendinin bu husustaki mütalaası o gün almış olduğu mektubun (elindeki zarfı bükerek) bu suretle katlanarak ayrıca bir kâğıtla yapılandırılmış olması ve postahanedan doğrudan doğruya geldiğini ima etmek üzere Ankara Postanesi damgasının ve Ankara Postanesine diye ayrı el yazısının bulunmasıdır. Ne için bir mektup bu suretle kapanmış ve ne için postane burasına ayrıca bu şeyi yazmış. Binaenaleyh tetkik edilmesi gereklidir, demişlerdir. Efendim bunun hakkında tahkikat yaptık. Bu, bir idari meseleden

⁹⁶ TBMMZC, 12 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-100, s. 734.

⁹⁷ TBMMZC, 12 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-100, s. 734-735.

ibarettir. Bildiğiniz gibi postaneler, mektupları aldıkları zaman onları gönderilecek postanelerin her birine ait hususi bir kutunun içerisine diziyorlar. Meselâ İzmit Postanesi o gün Eskişehir'e, Ankara'ya, Konya'ya, daha başka yerlere ait mektuplar alıyor. Onu aldı mı, o kutuların içerisine koyuyorlar. Ne zaman posta kalkacak? Falan gün posta kalkacak. Kaç mektup oldu? Mesela Ankara'ya on iki tane. Onu tutuyorlar birbiri üzerine koyup bir sicimle bağlıyorlar, bir paket yapıyorlar ve paketim üzerine de doğrudan doğruya Ankara Postanelerine diye yazıyorlar. - Şurada olduğu gibi - Konya Postanesine keza bir paket, bu, mektupların daha mahallinde iken gidecekleri yerlere kolaylıkla dağıtılması için takip ettikleri bir usuldür. Yoksa perakende olarak çuvalın içine atsalar her uğranılan yerde bunun bulunmasına imkân yoktur. Uğranan yerlerde paketleri çıkarıyor, oralara dağıtıyor. Eğer o mektuplar çok olursa sicim ile bağlıyorlar. İki, üç tane olursa veya iade olacak olursa burada olduğu gibi sicimle bağlayacaklarına ucunu böyle geriye katlayıp ve bir kâğıt yapıştırıp gönderiyorlar. Bunun adet olduğu ve öteden beri postanelerde tatbik edilen bir usul olduğu anlaşılmıştır. Bu, mektup Lefke'den bir tane olmak üzere çıkmıştır. Lefke postane memuru bu tek mektubu, zarfın üzerinde sicim ile dört tarafından bağlayacağına bir mektup olduğundan dolayı kâğıtla iki ucunu kapatmış şu halde paket haline sokmuştur. Çünkü açık olarak bırakmış olsa vazifesini ifa etmemiş oluyor. Eğer yapıştırmadan gönderseydi perakende bir mektup bir yere düşmüş gibi görülecekti ve dağıtıma giden seyyar da bu mektuba baktığı zaman, acaba kimindir ve nereye gidecek, diye bakmak mecburiyetinde kalacak. İstanbul Mebusu muhteremi falan filân diyeceğine onun yerine..., bu kâğıdı yapıştırır ve üzerine yazar. Nitekim bugün Antalya'dan gelmiş olan bir posta çantasının içinden de şu çıkmıştır. Bir değil iki taraftan bağlıdır ve adresleri içerisine konmuştur. Çünkü seyyarın ve nakliyatta bulunanların nazarı dikkatlerini celp etmek için şurasına da «Ankara postanesine» cümlesi yazılmıştır. Tetkik buyurunuz. (Hacet yok sesleri). Yani postanelerimizde cereyan eden teamülden bir tanesinin Lefke'den Rauf Beyefendiye gönderilen mektuba tesadüf ettiği görülmüştür.

“İcra edilen tetkikat esnasında, nitekim arkadaşlarımıza salonda da arz etmiştim, katiyen açıldığına dair hiçbir şey görülmemiştir. Yalnız kendilerince şüphe uyandıran, bu meseledir. Binaenaleyh bu mesele hakkında maruzatım bundan ibarettir.

“İkinci mesele Canbolat Beyefendinin mektubudur.

“Bu hususta da idari tetkikatta bulunduk. Bu mektubun zarfının açılmış olduğuna dair cüzi bir şüphe bile mevcut olmadığı ve memurin hakkında bunun açılmış olmasından dolayı tetkikat ve tahkikatta bulunmak lâzım olmadığı ortaya çıktı. Niçin? Bunu da arz edeyim. Aldığımız mektuplar üzerinde tetkikat icra ettik. Şu neticeye vasil olduk: Gelen mektupların yüzde altısı bugüne kadar yaptığımız, yani şu bir iki gün zarfında yaptığımız tetkikat yüzde altı gösterdi. Olabilir iki yüzde yirmi olur, yüzde beş olur, bilmiyoruz. Fakat biz yüzde altı bulduk. Bunların örneğini birçok arkadaşımıza göstermiş olduğum gibi, birçok örneği burada olduğu gibi, bunlardan yüzde altısı açılmışa benziyor bir surette kapanık geliyor. Mesela şu mektubun şurası açılmış gibi bir şey vardır. Bakınız efendim! Şu tarzda bir mektuptur. Bir takımları da mesela gayet kirlili bir surette kapanmıştır. Adeta açık denilecek gibidir. Müsaade buyurunuz, bakınız! Bazıları da tamamen açıktır. Mesela şu mektup, (Ankara Vilâyetinin Yozgat Sancağı'nın Ağırli Müslim Karyesinde kayınpederin Ahmet Onbaşıya takdim kılındı). Şimdi bu mektupların bir kıymeti ve bunun içerisinde bir şey olmasının ihtimali yoktur. Fakat bu suretle ya sahibi tarafımdan hiç yapıştırılmadan binlerce mektup gönderilirken, bazısı da kapatmasını unutmaktadır. Yahut bazısı da en adi ve en fena zarfları kullanıyor. Bazısı birkaç kere açıp kapanıyor. Tekrar yapıştırıyor. Balkınız efendim şu mektubun kirliliğine. Pek fena bir vaziyettedir. Bunu birisi görse tabii açılmıştır, der. Fakat takdir buyurursunuz ki, açılacak bile olsa bu tarzda açılmaz değil mi, efendim? Binaenaleyh Heyeti Celileniz, zannediyorum ki arz etmiş olduğum bu izahatla kanaat

buyurmuşlardır. Zaten beyefendiler de şimdiye kadar o mektupların bir tanesinin şüphe oluşturmasını esasa atıf buyurmazlar.

“Buyurdular ki, zarfların bir tarafının zamkî sonradan sürülmüşe benziyor. Onu geçen gün de bil-münasebe arz etmiştim. Heyeti Celilenizden her birinin satın aldığı zarflar üzerinde tetkikat icra buyursunlar, bir tarafı güzel zamklıdır, bir tarafı da fena zamklıdır. Tasavvur buyurunuz beyefendiler, vaktiyle harpten evvel böyle bir zarfı on paraya alırdık ve öyle kullanırdık. Şimdi bu zarfı yine on paraya alıyoruz. Meskukatın kıymeti nokta-i nazarından takdir buyuracak olursanız, bugün bu zarfların kıymeti hakikatte bir parayadır. Eh, bir paraya aldığımız zarflar üzerinde artık arzu buyursanız, ki her tarafı güzel olsun ve her tarafı yapışsin. Cinsine ve kıymetine taallûk olan bir takım hususatta bu mesele tahakkuk olmaktadır. Bunun üzerine düşündük, şimdi biz ne yapabiliriz? Diyelim ki posta idarehanesi, fena zarfları, fena kapanmış şeyleri, kirli yapıştırılmış zarfları kabul etmeyecektir. Arzu buyurur musunuz? (Hayır sesleri). Bu olur mu efendim? Rüfekayı muhteremeye tavsiye edeceğim bir şey vardır. O da bir tanesi yüz paralık zarflarla muhabere etsinler. (Handeler). O vakit gayet sağlam olur. Zarflar muntazam olunca açılmış olduğu iddia edildiği taktirde, bir takım tetkikat icrasında delilde kuvvetli bir emareye sahip olunabilir.”⁹⁸

BÜTÇE ÜZERİNE

İsmail Canbolat, 1924 bütçesi görüşülürken söz almış ve uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında hükümete yol göstermiş, Türkiye'nin sıkıntlarına dikkat çekmiş, tespitlerde bulunmuş ve çözüm önerileri sunmuştur. Onun bütçe konuşmasının ana başlıkları şöyle sıralanabilir:

DENK BÜTÇE OLMALI

1924 bütçesi görüşülürken söz alan İsmail Canbolat; bütçe hazırlanırken Muvazene-i Maliye Encümeni'nin iki ayda önemli değişiklikler yaptığını, bu da Encümen'in kararsızlığını gösterdiğini, bütçe kabul edildikten sonra da bu kararsızlık devam ederse bütçede açıkların oluşabileceğini, kendi yaptığını beğenmeyen bir Encümen ortada olduğunu, bütçelerin temelini gelir gider dengesi bulunduğunu vurgulamıştır. Bütçede dış borç ödemelerinin yer almamasının bir eksiklik olduğunu, bütçede 7,5 milyonluk bir açık öngörüldüğünü, bunun samimi bir tahmin olmadığını, gelir kaynağı olarak sadece tarımın görüldüğünü, buna karşılık tarımın iyileştirilmesi için kooperatifleşme veya devlet desteği gibi konuların bütçede yer almadığını, çiftçiyi tefecilerin elinden kurtaracak önlemlerin bulunmadığını ifade etmiştir.⁹⁹

ASAYİŞİ SAĞLAMAK

Devletin asıl işinin emniyet ve asayişin temin etmektir.

TARIM SİYASETİ

Çiftçiyi desteklemek için kredi bankalarının kurulması gerektiğini, Ziraat Bankası bu iş için

⁹⁸ TBMMZC, 16 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-103, s. 8-10.

⁹⁹ TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 357.

kullanılacaksa 3-5 milyonluk sermaye artışının işe yaramayacağını, yüz milyonluk bir takviyeye ihtiyaç bulunduğunu, çiftçiye verilecek kredilerin faizinin çok düşük olması gerektiğini, devletin çiftçiye sübvanses etmesinin uygun olduğunu, ziraat odalarının kurulmasını ve doğal afetlere karşı çiftçinin sigortalanmasını istemiştir. Ülkede tarım ve hayvancılık yaygın olduğu halde bakkallarda Avrupa'dan gelen sebze, meyve ve peynirlerin bulunduğunu, tarım ve hayvancılığın modernize edilmesi gerektiğini, tarımda sulamanın ve suni gübrenin kullanılmasının sağlanmasını istemiştir.¹⁰⁰ Şöyle ki:

*"Devlet, ziraat siyasetinde ziraat şirketleri kooperatifleri teşkil, asayişini temin etmek, zürrai tefecilerden kurtararak düşük faizle kredi açmak, ziraat makineleri dağıtmak, hayvan cinslerini ıslah etmek ve hayvan sayısını artırmak, tohumluğu olmayanlara vaktinde iyi cinsten tohumluk dağıtmak, yollar yapmak ve halkın üretim gücünü artırmak lâzımdır. Ziraat ve orman işleri, İktisat Vekâletinden ayrılmalı ve bir Ziraat Vekâleti kurulması taraftarıyım."*¹⁰¹

SANAYİ SİYASETİ

Devletin gelişmesi için sadece tarım siyasetinin yeterli olmadığını, sanayi siyasetine de ihtiyaç bulunduğunu, bunun başlangıcının en azından kendi temel ihtiyaçlarını içeriden temin edebilecek surette bir sanayi memleketi olmakla yapılabileceğini söylemiştir. İsmail Canbolat'a göre; *"memleketimizde kömür var, maden var, zengin ormanlarımız var, pamuk ve ipek yetişir. Koyun beslenir, yün tedarik edilebilir. Kuvvetinden istifade edebilecek sular da vardır. Özetle sanayi memleketi olmak için bütün etkenler mevcuttur... Artık bundan sonra olsun ekmeğimizi, elbisemizi, bardak, tabak gibi en basit ihtiyaçlarımızı, şekerimizi, kibritimizi, peynir ve yağımızı olsun memleketimizden tedarik etmeliyiz. Buna uygun bir siyaset takip etmeliyiz...Yüzde 10-15 bile pahalı olsa yerli mallarını tercih etmeliyiz."*¹⁰²

Orduya yapılacak alışverişlerde yerli mallarının tercih edilmesini, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yenilenmesini, fabrika işçilerinin Türk olmasını, uzmanlık gerektiren konularda geçici bir süre için yabancı uzman kullanılabileceğini belirtmiştir. Sanayi kurmak için yabancı sermayenin kullanılabileceğini, fakat Osmanlı dönemindeki hatalara düşülmemesi gerektiğini, Türkiye'nin bir sanayi ve ticaret siyasetinin olması lüzumunu, yoksa ithalat ve ihracat arasındaki farkın devam edeceğini savunmuştur.¹⁰³

VERGİ SİSTEMİ

Vergi sisteminde de bir düzenleme bekleyen İsmail Canbolat, *"bir ferdin yahut bir ailenin hayatını sürdürdürebilmesi için asgari bir miktar vardır. Bu miktar (asgari ücret), vergiden muaf tutulmalıdır. Vergi mükellefiyeti de diğer mükellefiyetler gibi imkân ve gelire göre olmalıdır. Hakikaten bir devletin hayatı, bir şahsın hayatından daha kıymetlidir. Buna şüphe yoktur. Devlet, tehlikeli zamanlarda halktan sınırsız fedakârlık ve lüzum görürse canını bile isteyebilir. Bu, devletin devamı içindir. Devlet de vatan evlatlarının insanca yaşamasını sağlayacak önlemleri almak zorundadır... Parası vardır ve yahut verebilir diye haksız vergi almak doğru değildir."*¹⁰⁴

100 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 358-359.

101 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 359.

102 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 359.

103 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 360.

104 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 360-361.

Aşar vergisinin kaldırılmasını ve arazi vergisine dönüştürülmesini isteyen Canbolat; *"Köylü efendimizdir. Halk hükümetiyiz, deyip duruyoruz. Bu köylüler nasıl efendi ve biz nasıl hizmetkârız ki efendilerimizin memleketlerini ellerinden alıyoruz ve onlar da hâlâ efendi namını taşıyorlar?... Cumhuriyet adalet, hakkaniyet demektir. Köylüden yüzde yirmi alınıp da halkın diğer bir kısmından yüzde beş gibi cüzi bir vergi almak hakkaniyete uygun değildir."*¹⁰⁵

SONUÇ

İsmail Canbolat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Osmanlı Devleti döneminin Enver, Talat ve Cemal Paşa üçlüsünün ve alternatifi olarak görülen üçlü arasındadır. Bunlar Mustafa Kemal, Rauf ve İsmail Canbolat'tır. Harp Okulu mezunudur. Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı zamanlarında askerlik dışında da önemli görevler üslenmiştir.

İyi bir örgütçüdür. II. Meşrutiyetin ilanını sağlamak için Makedonya'da yapılan çalışmalarında yetiştirilmiştir. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin, İttihat ve Terakki Fırkası'nın, Teceddüt Fırkası'nın ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasındadır. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmıştır.

İyi bir bürokrattır. Stockholm elçiliğinde bulunmuş, Adalar Kaymakamlığı, İstanbul Vali Vekilliği, İstanbul Belediye Başkanlığı, Milli Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Dahiliye Nazırlığı yapmıştır.

İyi bir subaydır. Manastır ve Selanik'te askeri görev yapmış, Balkan Savaşı'na gönüllü subay olarak katılmıştır. Mondros Mütarekesi döneminde İstanbul'daki kurtuluş çaresi arayan kadronun içersindedir. İzzet Paşa başkanlığında bir kabine kurulabilseydi, bu kabinede Mustafa Kemal, Rauf, Fethi ve İsmail Canbolat'ın da olması kararlaştırılmıştır. İngilizler tarafından tutuklanmış Malta'ya sürgün edilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Malta'da sürgünde yaşamıştır. Malta'dan Türkiye'ye döndükten sonra ekonomik sıkıntılarla boğuşmuştur. Karnını doyurma derdine düşmüştür.

İyi bir milletvekilidir. Hem Mebusan Meclisi ve hem de TBMM'deki çalışmaları sırasında, devletin ve milletin haklarını korumak için sağlam bir duruş sergilemiştir. Meclis'in hızlı çalışmasından ve milletin sorunlarına çözümler üretmesinden yanadır. Osmanlı Devleti'ne karşı azınlıklar tarafından estirilmeye çalışılan ayrılıkçı rüzgarların karşısında dimdik durmuştur. Onun nazarında devlet değerlidir. Devletin yaşaması için bireyler feda edilebilir. Fakat devlet de bireylerin insanca yaşamasını sağlayacak ortamı hazırlamakla görevlidir.

İleriye gören bir devlet adamıdır. 1920'li yıllarda tarım sigortasını, tarımda makineleşmeyi, aşar vergisinin kaldırılmasını, çiftçilerin tefecilerin elinden kurtarılmasını, kooperatifleşmeyi, vergi adaletini, asgari ücretin belirlenmesini, asgari ücretten vergi alınmamasını, sanayileşmeyi, ithalat ve ihracat arasında dengenin sağlanmasını, milli ekonominin kurulmasını istemiştir. Kalkınmada yabancı sermayenin kullanılabilceğini, fakat Osmanlı Devleti dönemindeki hatalara düşülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

İzmit ve İstanbul milletvekilliği yaptığı dönemler, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti-

105 TBMMZC, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111, s. 361-362.

tî'nin en çalkantılı dönemleri olduğu için olsa gerek, doğrudan doğruya İzmit ve İstanbul ile ilgili bir çalışması yoktur. Sadece Emniyet Genel Müdürü olduğu dönemde, İstanbul'da asayişî temin edebilmek ve özellikle yerlerdeki polislerin maaşına zam yapılması için girişimlerde bulunmuştur.

TBMM döneminde O, muhalif bir milletvekilidir. İsmail Canbolat'ın, mektupların açılması konusundaki soru önergesini, hükümet, bir güven oyuna dönüştürmüştür. Dahiliye Vekili'nin üç gün içinde konuyu araştırıp TBMM'yi bilgilendirmesi önergesi oylamaya konulmuştur. İsmail Canbolat, oylamada ret oyu kullanmıştır. Önerge gereği yapılan incelemede Canbolat ve Rauf Beylere ait mektupların açılmadığı, zarflar üzerindeki kuşku yaratan işlemlerin işin tekniğinden kaynaklandığı açıklanmıştır.¹⁰⁶

Sanatkâr, meslek sahibi ve tarımcı olmalarına bakılmaksızın mübadillerin rastgele yerleştirildikleri, ovalıları dağa, dağlıların ovaya yerleştirilmiş olduğu, oradan oraya dama taşı gibi oynatıldığı konusunda hükümete yönelik sert eleştiriler yapmıştır. Konuyla ilgili tahkikat yapılması isteğinde bulunmuşsa da bu istek reddedilmiş ve hükümete güven oylamasına dönüşen oylamada İsmail Canbolat yine muhalif kalmıştır. Hükümete güvensizlik oyu vermiştir.¹⁰⁷

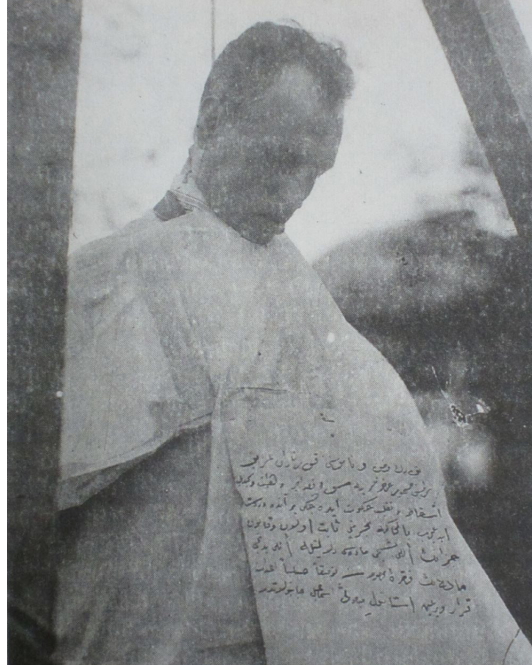

Resim-2: İzmir İstiklal Mahkemesi'nde duruşma salonunda İsmail Canbolat.¹⁰⁸

106 Öztürk, Parlamento Tarihi, C. 2, s. 365.

107 Öztürk, Parlamento Tarihi, C. 2, s. 372-373.

108 <https://www.google.com.tr/search?q=ismail+Canbolat+g%C3%B6rselleri&biw=644&bih=587>

Resim-3: İdam sehpasında İsmail Canbolat.¹⁰⁹

İdam sehpasında göğsüne asılan yazıda şöyle denilmektedir:

“Türk vatan ve namusunu kurtaran Aziz Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'ne suikast icra ve Hey'et-i Vekile'yi iskat ve taklib-i hükümet edecekleri bir anda, derdest edilip bil'muhakeme mücrimiyeti sabit olan, Ceza Kanunu'nun 55'nci maddesi delaletiyle 57'nci maddei mahsusasına tevfikân salben idamına karar verilen İsmail Canbolat'tır.”¹¹⁰

KAYNAKÇA

Babaoğlu, Resul, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11/22 (2012/2), ss. 63-108.

Bardakçı, Murat, “Darağacına Götüren Mektupları Tam 80 Sene Sonra Açıklıyorum,” *Hürriyet*, 2 Temmuz 2006.

Göç, Eray, “Türk İstihbaratının Tarihsel Gelişimi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2013), ss. 85-111.

<https://www.google.com.tr/search?q=ismail+Canbolat+g%C3%B6rselleri&biw=1360&bih=618>

<https://www.google.com.tr/search?q=ismail+Canbolat+g%C3%B6rselleri&biw=644&bih=587>

İlkan, Selma & İlkan, Faruk, *Ankara İstiklal Mahkemesi*, Resmi Zabıtlar, Simurg Yayınları, İstanbul 2005.

Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi 1923-1927*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Kılıç, Selda Kaya, “1908 Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmit Mebusları ve Faaliyetleri,” *Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri*, Haluk Selvi & M. Bilal Çelik & Ali Yeşildal (ed.), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s. 947-958.

¹⁰⁹ <https://www.google.com.tr/search?q=ismail+Canbolat+g%C3%B6rselleri&biw=1360&bih=618>

¹¹⁰ Savran, a.g.e., s. 64.

- Kızılkın, Ayşe Özdemir, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı'da İhtida Olaylarına Gayri Müslimlerin Tepkisi: İşkence ve Zulümler", *Tarih Okulu*, 13 (2012), ss. 35-51.
- Koçak, Cemil, "Ey Tarihiçi Belgen Kadar Konuş, Belgesel Bir Teşkilat-ı Mahsusaya Öyküsü", <http://research.sabanciuniv.edu/10/1/3011800000169.pdf>.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 1 Temmuz 1914, 3. Dönem, C. 2, Birleşim-33.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 11 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-39.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 12 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-20.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 12 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-7.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 13 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-21.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 18 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-23.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 18 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-9.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 2 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-14.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 21 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-46.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 26 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-11.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 3 Kasım 1926, 2. dönem, C. 27, birleşim-2.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 30 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-13.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 5 Mayıs 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-6.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 5 Temmuz 1912, 2. Dönem, C. 2, Birleşim-36.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 7 Haziran 1912, 2. Dönem, C. 1, Birleşim-17.
- Savran, Gülten Savaşal, "1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.
- Turan, Şerafettin, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, Ankara, 2006.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü*, 1920-1950, C. 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 12 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-100.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 13 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-67.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 16 Ağustos 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-63.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 16 Ağustos 1923, 2.dönem, C. 1, birleşim-5.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 16 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-103.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 17 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-85.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 21 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-87.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 21 Ocak 1924, 2. Dönem, C. 5, Birleşim-97.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 22 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-72.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 24 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-73.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 24 Aralık 1923, 2. Dönem, C. 4, Birleşim-80.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 25 Şubat 1924, 2. Dönem, C. 6, Birleşim-111.
- Uyanık, Necmi, "Bir Devrin Gizli Cephesi: M Razi Yalın ve Eserleri Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 17, Konya 2007, ss. 179-208.
- Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salıhoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

